

ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของจุดตั้งต้นการศึกษา การต่างประเทศไทย: ขนบแบบสมจ้ยกับแนวทางการศึกษา แบบประวัติศาสตร์

เอกลักษณ์ ไชยภูมิ¹

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำแนวทางการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ภูมิปัญญามาพิจารณาบริบทที่เป็นจุดตั้งต้นของการศึกษาการต่างประเทศไทยที่เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยของไทย โดยเริ่มต้นจากจุดกำเนิดของความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดการเรียนการสอนด้านการทูตและการต่างประเทศในระดับอุดมศึกษาของประเทศไทยภายใต้บริบทของการปฏิรูประบบราชการครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนที่จะเคลื่อนไปสู่การหยั่งรากในฐานะองค์ความรู้แขนงหนึ่งในการศึกษาการที่เป็นส่วนหนึ่งของการจัดหลักสูตรรัฐศาสตร์ในช่วงทศวรรษที่ 2490 งานวิจัยชิ้นนี้ยังเสนอว่าแนวทางการศึกษาและการจัดการเรียนการสอนการต่างประเทศของไทยในยุคแรกวางอยู่บนขนบการศึกษาที่เน้นประวัติศาสตร์หรือที่งานวิจัยชิ้นนี้เรียกว่า “ขนบแบบสมจ้ย” เพื่อใช้เป็นฐานในการศึกษาและสร้างชุดคำอธิบายเกี่ยวกับแบบแผนในการดำเนินการต่างประเทศซึ่งเป็นวิธิตดที่ยังคงมีอิทธิพลอยู่จนถึงปัจจุบันแม้จะตั้งอยู่ท่ามกลางการตั้งคำถามถึงพลังของคำอธิบายแบบประวัติศาสตร์ดังกล่าว แต่แนวทางดังกล่าวกลับยังคงมีความจำเป็นอย่างน้อยในฐานะวัตถุดิบที่นักวิชาการและนักการทูตในปัจจุบันจะนำมาใช้พิจารณาเพื่อค้นหาหรือประเมินสิ่งที่เรียกว่าแบบแผนในการดำเนินนโยบายต่างประเทศไทย กล่าวอีกนัยหนึ่งประวัติศาสตร์คือสิ่งที่จะนำไปสู่ความสุขุมคัมภีรภาพทั้งในโลกของนักทฤษฎีและนักปฏิบัติในการศึกษาการต่างประเทศของไทยต่อไป

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา การต่างประเทศของไทย ขนบแบบสมจ้ย
แนวทางการศึกษาแบบประวัติศาสตร์

¹ อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ <Email: Akekalak.c@ku.th>

Intellectual History of the Dawn of the Study of Thailand's Foreign Relations: The Somchai Tradition and the Historical Approach

Akekalak Chaiyapumee²

ABSTRACT

This research article aims to apply the intellectual history approach to examine the beginning of the study of Thailand's foreign relations in the early Thai universities in the early period. The article starts by tracing back to the context of state reformation during the Reign of King Rama V, which required the establishment of a school responsible for teaching foreign services and diplomacy in the nascent phase of Thai higher education before establishing itself as one of the main elements in the study of political sciences during the 1950s. The article also argues that the beginning of the study and teaching rested mainly on the historical approach or what might be called the "Somchai tradition" as the foundation for studying and narrating the pattern of Thailand's foreign relations. Although the explanatory power of the tradition has been in question and under criticism, it remains influential through the searching for patterns in Thai foreign affairs these days since the tradition can be regarded as the bedrock that both academics and diplomats could use as a heuristic model to search or evaluate the pattern of Thai foreign policy in the present. In conclusion, *historia* leads to *prudencia* in the worlds of theorists and pragmatists as their ventures in studying Thailand's foreign relations.

Keywords: Intellectual History, Thailand's Foreign Relations, Somchai Tradition, Historical Approach

² Lecturer, Department of Political Science and Public Administration, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University <Email: Akekalak.c@ku.th>

บทนำ

ในปัจจุบันการศึกษาและการจัดการเรียนการสอนในสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการต่างประเทศของประเทศไทยได้ดำเนินมาอย่างยาวนานกว่า 7 ทศวรรษ หากเริ่มนับตั้งแต่ช่วงเวลาที่การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสถาปนาขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรรัฐศาสตร์ที่มีการจัดการเรียนการสอนภายในมหาวิทยาลัย ใน พ.ศ.2491 (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) และ พ.ศ.2492 (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ตามลำดับ (Limmanee, 2000, p. 71) เหตุนี้ เมื่อระยะเวลาผ่านไปจึงมีความจำเป็นที่งานวิชาการในปัจจุบันจะต้องเริ่มหันกลับมาทบทวนองค์ความรู้และสำรวจจุดตั้งต้นของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศไทยอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่นักวิจัยจำนวนมากกำลังสนใจตั้งคำถามเพื่อค้นหาสิ่งที่เรียกว่า ‘แบบแผน’ (pattern) ของการต่างประเทศไทย

ประการที่สอง การย้อนกลับไปศึกษาจุดตั้งต้นของการศึกษาการต่างประเทศไทย นับแต่อดีตยังทำให้เกิดการพิจารณาองค์ความรู้ของการต่างประเทศไทยที่ผ่านมาในภาพรวม ว่าแบบแผนหรือข้อเสนอที่ปรากฏอยู่ตามงานเขียนต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างกระจัดกระจายนั้น สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของการต่างประเทศไทยและการดำเนินนโยบายต่างประเทศของประเทศไทยหรือไม่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา (Intellectual History) เกี่ยวกับการต่างประเทศไทยในอดีตย่อมเป็นฐานให้กับการเติมเต็มช่องว่างของข้อถกเถียง (debate) ตลอดจนการพัฒนาองค์ความรู้เฉพาะในประเด็นหนึ่ง ๆ ของการศึกษาในอนาคต เพราะในด้านหนึ่งจะพบว่าข้อเสนอเกี่ยวกับแบบแผนการต่างประเทศไทยที่ปรากฏในวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น แบบแผนที่นิยมเรียกกันว่า ‘ไผ่ลู่ลม’ (Bamboo Diplomacy or Bending with the Wind) ของการต่างประเทศไทยในช่วงเวลาต่าง ๆ อาจมีผู้ให้ความหมาย นิยาม หรืออธิบายไปในทิศทางที่แตกต่างกันอย่างไม่เป็นระบบ (Charoenvattananukul, 2020b, pp. 8–15) ดังนั้น การย้อนกลับไปพินิจจุดตั้งต้นของการศึกษาการต่างประเทศไทยในมหาวิทยาลัย ด้วยการศึกษารูปแบบประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาย่อมมีคุณูปการทางวิชาการต่อการทำความเข้าใจสถานการณ์ภาพขององค์ความรู้ด้านการต่างประเทศไทยดังกล่าวนี้อยู่ในปัจจุบัน

ในอีกด้านหนึ่ง ฝ่ายที่เป็นนักปฏิบัติหรือผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้กำหนด/ผู้ดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยเองก็ยังคงขาดรากฐานทางภูมิปัญญาเกี่ยวกับการต่างประเทศไทยที่เป็นระบบเพียงพอที่จะนำมาใช้พิจารณาเพื่อกำหนดนโยบายต่างประเทศ เพราะแต่เดิมที่ข้อมูลเหล่านี้กระจัดกระจายและมักเป็นสิ่งที่อาจค้นหาทางอ้อมได้จากการตีความบันทึกส่วนบุคคล (memoir) ของนักการทูต เช่น

บันทึกของทูตไทย ของบุญชนะ อัตถากร (Atthakorn, 1971) หรือจากหนังสืออนุสรณ์ในงานฌาปนกิจบุคคลสำคัญของการต่างประเทศไทย เช่น วิเทโคบาย สไตส์ รัฐมนตรีสิทธิของสิทธิ เสวตศิลา (Savetsila, 2015) อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย (พ.ศ.2523-2533) หรือการต่างประเทศของไทยในช่วงพลิกผันอย่างสมัยนายกรัฐมนตรี พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ในช่วง พ.ศ.2531-2534 (Chunhawan, 1998) หรือล่าสุดที่เดช บุญนาค พยายามนำเสนอแบบแผนทางการต่างประเทศไทยด้วยคำจำกัดความสั้น ๆ เพียงคำเดียวว่าเป็นการต่างประเทศแบบ ‘ยืดหยุ่น’ (flexibility) (Chinvanno, 2021, p. 15) เป็นต้น เหตุนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการต่างประเทศไทยจึงไม่เพียงแต่ยังประโยชน์ให้แก่วิชาการหรือนักทฤษฎีเท่านั้น หากยังรวมถึงนักปฏิบัติที่จำเป็นต้องใช้คำอธิบายในอดีตมาประกอบการพิจารณาเพื่อพิจารณาแบบแผนในการกำหนดและดำเนินรัฐวิเทโคบายของประเทศไทยในปัจจุบัน

ประการที่สาม จากการที่อนุสรณ์ ลิมมณี (Limmanee, 2000) ซึ่งเคยสำรวจพัฒนาการของรัฐธรรมนูญไทยโดยพิจารณาจากการบรรจุหลักสูตรรัฐธรรมนูญในการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสำคัญสองแห่งในระยะแรกของไทย คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยหนึ่งในข้อค้นพบที่ชี้ให้เห็นเกี่ยวกับหลักสูตรความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทยคือประเด็นที่ว่า ในขณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลกับการศึกษาในสาขาการเมือง การปกครองและรัฐประศาสนศาสตร์ตามที่ปรากฏในหลักสูตรรัฐธรรมนูญของมหาวิทยาลัยทั้ง 2 แห่ง แต่พลวัตรแบบเดียวกันนี้กลับ **“ไม่ปรากฏอย่างชัดเจนนักในกรณีของการศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ”** (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย) นับตั้งแต่การแยกตัวออกมาเป็นแผนกวิชาเป็นของตนเองในทศวรรษที่ 2490 จนกระทั่งถึงทศวรรษที่ 2510 (Limmanee, 2000, p. 119) ดังนั้น การย้อนกลับไปสืบค้นจุดตั้งต้นของการศึกษาการต่างประเทศไทย เพื่อค้นหาร่องรอยและพัฒนาการของการศึกษาการต่างประเทศของไทยตามหลักสูตรในระดับอุดมศึกษาในอดีตที่ยังคงเป็นปริศนา จึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการประเมินคำอธิบายข้างต้นของอนุสรณ์เกี่ยวกับพลวัตรของหลักสูตรความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทยใหม่อีกครั้ง พร้อม ๆ กับการไขปริศนาว่าองค์ความรู้ที่เรียกว่า **“การต่างประเทศไทย”** ได้ถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยเป็นครั้งแรกเมื่อใด โดยใคร และอยู่ภายใต้อิทธิพลขององค์ความรู้ในรูปแบบใดด้วยเช่นกัน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาในทางสังคมศาสตร์ทั้งส่วนที่เป็นไปเพื่อสร้างองค์ความรู้ทางทฤษฎีใหม่ หรือส่วนที่เป็นไปเพื่อนำเสนอข้อเสนอนะทางปฏิบัติ ย่อมมีอาจหลีกเลี่ยงความจำเป็นที่จะต้องเริ่มต้นจากการสำรวจสนามความรู้ที่เกี่ยวข้องในประเด็นที่ตนสนใจ และจุดนี้เองที่ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของบทความวิจัยชิ้นนี้ อาจทำหน้าที่เป็นแผนที่ที่แสดงพรมแดนทางความรู้ดังกล่าวเกี่ยวกับการต่างประเทศของไทยในอดีตที่ส่งผลต่อปัจจุบัน ดังนั้น ในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผ่านวิธีการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) ชิ้นนี้ผู้วิจัยจึงอาศัยกรอบคิดที่เรียกว่าแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา หรือ 'Intellectual History' โดยเน้นไปที่ภูมิปัญญาที่อยู่เบื้องหลังแนวทางการจัดการเรียนการสอนด้านการต่างประเทศของไทยในมหาวิทยาลัยในห้วงเวลาที่เป็นจุดตั้งต้นแห่งการสถาปนาองค์ความรู้ดังกล่าวในทางวิชาการระดับอุดมศึกษาของไทย

สำหรับความหมายของคำว่าประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาตามที่ใช้กันโดยทั่วไปในวงวิชาการตะวันตกนั้น หมายถึงการศึกษาที่ชี้ให้เห็นประวัติศาสตร์ของอัตลักษณ์ในห้วงเวลาและสถานที่หนึ่ง ๆ หรือประวัติศาสตร์ของจักรวรรดิและชนชาติหนึ่ง ๆ หรือประวัติศาสตร์ของทัศนคติที่ผู้คนมีต่ออาหาร สัตว์ ไปจนถึงประวัติศาสตร์ของตัวองค์ความรู้และแวดวงวิชาการในสาขาหนึ่ง ๆ ที่ได้รับความนิยม (history of academic and popular science) เช่น ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Science) ในแขนงต่าง ๆ เป็นต้น (Whitemore, 2016, p. 12) โดยในบทความชิ้นนี้ ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาที่ต้องการพิจารณาคือประวัติศาสตร์ของการส่งต่อองค์ความรู้ที่อยู่เบื้องหลังการศึกษาวិชาการต่างประเทศของไทยในมหาวิทยาลัย โดยตั้งต้นจากจุดกำเนิดของความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดการเรียนการสอนด้านการทูตและการต่างประเทศในระดับอุดมศึกษาของประเทศไทย ภายใต้บริบทของการปฏิรูประบอบราชการครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งต่อมาจะทำให้การจัดการเรียนการสอนด้านการทูตเพื่อผลิตบุคลากรด้านการต่างประเทศเพื่อป้อนเข้าสู่ระบอบราชการนี้ ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนที่จะเคลื่อนไปสู่การหยั่งรากในฐานะองค์ความรู้แขนงหนึ่งในการศึกษาการทูต อันเป็นส่วนหนึ่งของการจัดหลักสูตรรัฐศาสตร์ในช่วงทศวรรษที่ 2490 ต่อไป

ผลการวิจัย

1. การศึกษาการต่างประเทศไทยในยุคแรก (พ.ศ.2435–2491)

ในโลกตะวันตก สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่สร้างขึ้นเพื่อมุ่งผลิตบัณฑิตที่เชี่ยวชาญด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นปรากฏการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 100 ปี ที่ผ่านมานี้ เนื่องจากสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศถือเป็นสาขาที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในโลก โดยอาจเริ่มต้นนับได้จากจัดตั้งภาควิชาการเมืองระหว่างประเทศ (Department of International Politics) ขึ้นที่ Aberystwyth University ณ แคว้นเวลส์แห่งประเทศสหราชอาณาจักรในปี พ.ศ.2462 (ค.ศ.1919) และต่อมาที่ University of Oxford ในปี พ.ศ.2473 (ค.ศ.1930) อันเป็นผลจากความหวาดหวั่นต่อความเสียหายที่เกิดจากสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (Brown, 2009, p. 222) ต่อมาในฝั่งของสหรัฐฯ ก็ได้มีการตั้ง Fletcher School of Law and Diplomacy ขึ้นที่ Tufts University ในปี พ.ศ.2476 (ค.ศ.1933) ก่อนที่มหาวิทยาลัยอื่นๆ ในสหรัฐฯ จะเริ่มตั้งโรงเรียนการทูตแบบเดียวกัน เช่น Georgetown University School of Foreign Service และ Graduate School of Princeton University (Jayanama, 1951, p. 22) และเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดการจัดการเรียนการสอนในด้านรัฐศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงเริ่มเฟื่องฟูขึ้นตามลำดับ

ส่วนในกรณีของประเทศไทย การสถาปนาสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับอุดมศึกษา แม้จะยังมีอายุไม่ถึง 100 ปี แต่ก็มิใช่อายุไล่เลี่ยกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการทูตที่เกิดขึ้นในโลกเช่นกัน ดังนั้นการจะพิจารณาพัฒนาการของการศึกษาการต่างประเทศในระดับอุดมศึกษาของไทย จึงจำเป็นต้องย้อนกลับไปยังจุดเริ่มต้นของการศึกษาด้านการต่างประเทศและการทูตขึ้นในประเทศไทยอย่างเป็นทางการ ซึ่งหากจะขีดเส้นแบ่งจุดเริ่มต้นของการสถาปนาองค์ความรู้ที่เรียกว่า ‘การต่างประเทศไทย’ ที่ดำเนินการภายใต้บุคลากรที่มีความรู้หรือได้รับการฝึกฝนความชำนาญเฉพาะทางในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทยนั้น ย่อมปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูประบอบราชการครั้งใหญ่ในปี 2435 ซึ่งได้มีการแบ่งส่วนราชการออกเป็นกระทรวงตามหน้าที่ความรับผิดชอบแบบสมัยใหม่ตามภารกิจสำคัญของประเทศในแต่ละด้านที่มีความแตกต่างกันทั้งสิ้น 12 กระทรวง หนึ่งในนั้นคือกระทรวงการต่างประเทศที่มีการแบ่งส่วนราชการภายในอย่างชัดเจนภายใต้การกำกับดูแลของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ซึ่งดำรง

ตำแหน่งเสนาบดีและเป็นผู้วางรากฐานคนสำคัญ (Suttisongkram, 1979) เพราะแต่เดิมกระทรวงการต่างประเทศในระบอบราชการแบบโบราณมีสถานะเป็นกรมท่า ซึ่งมีขอบเขตการดำเนินการในด้านอื่น ๆ นอกเหนือไปจากภารกิจด้านการต่างประเทศ เช่น ภารกิจด้านการคลัง หรือการดูแลหัวเมือง ซึ่งสิ่งนี้ถือเป็นเรื่องปกติของส่วนราชการในรัฐโบราณที่มีขอบเขตหน้าที่และภารกิจแปรเปลี่ยนไปตามอำนาจทางการเมืองของตัวเสนาบดีที่มารั้งตำแหน่ง หรือตามดุลอำนาจทางการเมืองของส่วนราชการต่าง ๆ ในเวลานั้น (King Chulalongkorn, 1927, p. 56)

ในช่วงต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ความพยายามอย่างมากในการค้นหาบุคคลที่จะมาดูแลกิจการด้านการต่างประเทศแทนเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) ซึ่งชราภาพมากและพยายามขอลาออกจากราชการเพื่อเกษียณตัวเองถึง 2 ครั้ง ในประเด็นนี้นักประวัติศาสตร์อย่าง ปรีดา ศรีชลาลัย อธิบายไว้ว่าทรงวางเงื่อนไขในการคัดสรรบุคคลที่จะมาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศแทนเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ไว้ 3 ประการ *หนึ่ง* จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ด้านภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี *สอง* จะต้องสันถัดในวิเทศกรณีและรู้จักผลประโยชน์แห่งชาติของสยาม และ *ประการสุดท้าย* คือจะต้องมีวัยวุฒิเพียงพอที่จะมาดำรงตำแหน่งนี้ต่อจากผู้ที่ทำหน้าที่ด้านการต่างประเทศมาอย่างยาวนานคือเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (Srichalasai, 1952, p. 46) ในครั้งนั้นการจะค้นหาบุคคลที่ก่อปรด้วยคุณสมบัติทั้ง 3 ประการในคน ๆ เดียว ย่อมเป็นเรื่องที่ยากลำบาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่จะมีวัยวุฒิในเวลานั้น เพราะกลุ่มการเมืองที่ให้การสนับสนุนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังจากที่ได้รับอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินกลับคืนมาอย่างเต็มที่ภายหลังจากที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ถึงแก่พิราลัย คือกลุ่มที่เรียกว่า “สยามหนุ่ม” (Young Siam)³ ซึ่งประกอบไปด้วยคณะเจ้านายที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับพระองค์เป็นส่วนใหญ่

³ การแบ่งชนชั้นนำสยามออกเป็นกลุ่ม “สยามเก่า” (Old Siam) กลุ่ม “สยามหนุ่ม” (Young Siam) และกลุ่ม “สยามอนุรักษ์นิยม” (Conservative Siam) ปรากฏครั้งแรกในหนังสือ *Siam Repository* ของหมอ Samuel J. Smith หรือ “หมอสมิธ” มิชชันนารีชาวอเมริกัน ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศสยามช่วงต้นรัตนโกสินทร์ โดยหมอสมิธอธิบายว่ากลุ่มสยามเก่าประกอบไปด้วยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะที่กลุ่มสยามใหม่คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชโอรสของพระองค์อีกจำนวนหนึ่ง และเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ดู Smith (1873, p. 451)

คุณสมบัติทั้ง 3 ประการข้างต้น จึงเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหนักพระราชหฤทัยเป็นอย่างมาก ในการที่จะตั้งกรมหมื่นเทววงศวโรปการ (พระยศในเวลานั้น) ผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นราชเลขาธิการในพระองค์และมีพระชนมายุเพียง 27 พรรษา ให้ขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีว่าการต่างประเทศ แม้ว่ากรมหมื่นเทววงศวโรปการจะประกอบไปด้วยคุณสมบัติ 2 ข้อแรก และมีผลงานด้านการต่างประเทศอย่างเป็นที่ประจักษ์มาก่อนหน้านั้นแล้วก็ตาม (Srichalasai, 1952, p. 46) ดังนั้น ทางเลือกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินใจพระทัย คือการตั้งกรมหมื่นเทววงศวโรปการให้มาดำรงตำแหน่งเสนาบดีว่าการต่างประเทศ โดยที่ยังคงให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดียังคงดำรงตำแหน่งจุฬาลงกรณ์เสนาบดีลยไว้ ซึ่งเทียบได้กับตำแหน่งรัฐมนตรีลย (minister without portfolio) ในปัจจุบัน นอกจากนี้ ผลที่ตามมาจากการตั้งกรมหมื่นเทววงศวโรปการเป็นเสนาบดีด้านการต่างประเทศ คือการถ่ายโอนราชการฝ่ายราชทูตไทยที่ไปประจำยังประเทศต่าง ๆ ซึ่งแต่เดิมขึ้นตรงต่อราชเลขาธิการซึ่งเสด็จในกรมฯ ทรงดำรงตำแหน่งมายังกระทรวงการต่างประเทศนี้แทนอีกด้วย

แม้ราชการทั้งในส่วนกรมท่าเดิมและส่วนราชเลขาธิการจะโอนย้ายไปสังกัดกระทรวงการต่างประเทศเป็นการเฉพาะภายใต้การกำกับดูแลของกรมหมื่นเทววงศวโรปการ แต่รัฐสยามในเวลานั้นยังคงขาดกลไกสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะช่วยทำให้การดำเนินการของกระทรวงการต่างประเทศรวมถึงกระทรวงอื่น ๆ ดำเนินไปได้อย่างราบรื่นในระยะยาว กล่าวคือ ในเวลานั้น แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงอาศัยที่ปรึกษาชาวต่างชาติและพระประยูรญาติคนสำคัญให้มาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ภายหลังการปฏิรูประบอบราชการครั้งใหญ่ของพระองค์ (Wyatt, 1968, pp. 208–228) แต่สยามในเวลานั้นยังปราศจากกลไกที่จะคอยผลิตบุคลากรให้เข้ามาดำรงตำแหน่งข้าราชการระดับรองลงมาของกระทรวงต่าง ๆ เป็นการเฉพาะ เหตุนี้ ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศหรือนักการทูตรุ่นแรก ๆ ที่เข้าไปทำงานในกระทรวงการต่างประเทศจึงมีทักษะการทำงานในแบบเสมือนที่มีได้สำเร็จการศึกษาหรือได้รับการฝึกฝนทักษะในด้านการทูตและการต่างประเทศมาโดยตรง

นอกจากนี้ในแง่ของความเป็นสถาบันวิชาชีพ จะเห็นได้ว่าในขณะที่วิชาชีพอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการจัดตั้งกระทรวงสำคัญๆของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น นอกจากจะมีโรงเรียนฝึกหัดทักษะวิชาชีพเป็นการเฉพาะแล้ว ยังมีการสมาคมในลักษณะของการจัดตั้งสโมสร (club) ควบคู่ไปกับการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์

ของวิชาชีพในรูปของวารสารของวิชาชีพ เช่น ในสายอาชีพข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทย มีวารสาร “เทศาภิบาล” อันเป็นคำริของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เพื่อให้ความรู้และแนะนำข้าหลวงเทศาภิบาลและผู้ว่าราชการเมือง ส่วนสายอาชีพด้านกลาโหมมีวารสาร “ยุทธโภช” ของกรมยุทธนาธิการที่มีขึ้นเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการทหารให้แก่นายทหารทั้งปวง หรือสายอาชีพครู ที่มีสมาคมอาจารย์สมาคมและวารสาร “วิทยาทารย์” รองรับ เป็นต้น

ทั้งนี้ จะพบว่า การสมาคมตลอดจนการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เฉพาะสำหรับวิชาชีพดังกล่าว กลับไม่ปรากฏในกรณีของข้าราชการที่ทำงานด้านการต่างประเทศในช่วงเวลาเดียวกัน เพราะการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการต่างประเทศที่ผ่านมาส่วใหญ่ มักปรากฏในรูปของการรายงานข่าวและความเป็นไปจากต่างประเทศ รวมถึงการติดต่อพบปะกันระหว่างชาวต่างชาติกับราชการของกรมท่า ซึ่งแต่เดิมเอกสารเหล่านี้ปรากฏอยู่อย่างกระจัดกระจายในหนังสือที่จัดพิมพ์โดยมิชชันนารีต่างชาติ เช่น หมอบลัดเลย์ (Bradley, 1865) เรื่อง *The Bangkok Recorder* และหมอสมิธ (Smith, 2008) หนังสือจดหมายเทศสยามไสมย หรือในกรณีของหนังสือ *วชิรญาณวิเศษ* และ *วชิรญาณ* ของหอพระสมุดวชิรญาณ (Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation, 2017) ก็เป็นอีกแหล่งหนึ่งที่เริ่มพบเห็นการแยกประเด็นเรื่อง “การต่างประเทศ” มารวบรวมไว้เป็นส่วนหนึ่งของการเผยแพร่แต่ละฉบับ (Chitsanga, 2009, p. 98) หรือในบางกรณีการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการต่างประเทศอาจเป็นความสนใจส่วนบุคคล เช่น งานพระราชนิพนธ์แปลเรื่อง *หัวข้อกฎหมายนานาประเทศ* แพนกคดีเมืองของเจ้าฟ้าวชิราวุธ กรมขุนเทพทวารวดี (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในเวลาต่อมา) ซึ่งตีพิมพ์เป็นตอน ๆ จำนวน 12 ตอน ลงในหนังสือพิมพ์ *ทวีปัญญา* ในช่วงปี พ.ศ.2449 ต่อมานำมาตีพิมพ์เป็นเล่มอีกครั้งในปี พ.ศ.2457 (King Vajiravudh, 1914) กับพระราชนิพนธ์เรื่อง *การใช้ธรรมเนียมกฎหมายนานาประเทศในเวลาสงคราม พ.ศ.2458* ซึ่งถือเป็นการประพันธ์งานด้านกฎหมายระหว่างประเทศเป็นครั้งแรกของประเทศไทย (King Vajiravudh, 1915)

แม้วารสารและหนังสือที่กล่าวไปนี้จะถือเป็นจุดเริ่มต้นของการนำเรื่องราวเกี่ยวกับการต่างประเทศหรือข่าวสารจากต่างประเทศในเวลานั้นมาแปลเป็นภาษาไทย เผยแพร่ให้ผู้คนที่เป็นสมาชิกของหนังสือได้รับทราบแต่สิ่งเหล่านี้ก็ยังคงจำกัดอยู่ในวงแคบ ส่วนสมาคมและวารสารที่เกี่ยวข้องกับกิจการด้านการต่างประเทศของไทยโดยตรงกลับต้องรอจนกระทั่งปี พ.ศ.2494 จึงเกิดการรวมตัวเป็นสโมสรสราญรมย์ และวารสาร “*สราญรมย์*” อันเป็นสิ่งพิมพ์ที่มีเนื้อหาเฉพาะเกี่ยวกับผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่

ในวิชาชีพด้านการต่างประเทศเป็นครั้งแรกของประเทศไทย อันเป็นช่วงเวลาเดียวกับการจัดการศึกษาด้านรัฐศาสตร์ที่เน้นผลิตบุคลากรที่มีทักษะอาชีพด้านการต่างประเทศของไทยกลับมาเกิดขึ้นอีกครั้งในคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และจะเริ่มลงหลักปักฐานในมหาวิทยาลัยของไทยต่อไป

เหตุนี้เอง ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศหรือนักการทูตรุ่นแรก ๆ ที่เข้าไปทำงานในกระทรวงการต่างประเทศจึงมีทักษะการทำงานในแบบเสมือนที่มีได้สำเร็จการศึกษาหรือได้รับการฝึกฝนทักษะในด้านการทูตและการต่างประเทศมาโดยตรง ซึ่งสิ่งนี้ย่อมมิใช่เรื่องแปลกหากพิจารณาพร้อมกับข้อเท็จจริงที่ว่า ความจำเป็นเร่งด่วนของการผลิตบุคลากรเพื่อป้อนเข้าสู่ระบบราชการในยุคแรกนั้น ต้องการบุคลากรที่มีทักษะทั่วไปในระบบราชการ ดังจะเห็นได้จากเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนมหาดเล็กเพื่อฝึกหัดข้าราชการพลเรือนยุคแรกนั้น องค์ความรู้ที่มีการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนดังกล่าวคือ “วิชาเสมือน” กับระเบียบประเพณีทั่วไปภายในราชสำนัก ในขณะที่องค์ความรู้ที่เป็นทักษะเฉพาะของแต่ละกระทรวงนั้นยังขาดแคลนบุคลากรที่จะประศาสน์ความรู้เฉพาะของทุกกระทรวงได้ครบถ้วน (Chulalongkorn University, 1967, p. 5) จึงเป็นเหตุให้ทางโรงเรียนจำเป็นต้องพิจารณาจัดลำดับความสำคัญโดยคัดเลือกทักษะเฉพาะของกระทรวงมหาดไทยซึ่งมีความสำคัญเป็นลำดับแรกเพื่อที่จะผลิตบุคลากรที่จะส่งออกไปปกครองตามมณฑลเทศาภิบาลต่าง ๆ (Chulalongkorn University, 1967, p. 6) ซึ่งต่อมากลายเป็นพันธกิจหลักในยุคแรกของโรงเรียนมหาดเล็กและรวมถึงโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จนกระทั่งในปี 2457 เมื่อเกิดการยกกระดับโรงเรียนข้าราชการพลเรือนที่มีอยู่เดิมจึงเป็นครั้งแรกที่มีการบรรจุองค์ความรู้เฉพาะด้านการต่างประเทศถูกบรรจุเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรในการผลิตข้าราชการพลเรือนของสยาม (Chulalongkorn University, 1967, p. 20) และเมื่อมีการตราพระราชกำหนดเกี่ยวกับโรงเรียนข้าราชการพลเรือนแล้ว องค์ความรู้ด้านการทูตก็ได้ถูกนำไปผนวกเป็นส่วนหนึ่งของแผนกที่เรียกว่า “แผนกปกครอง” และ “แผนกรัฐประศาสนศึกษา” ตามลำดับ (Chulalongkorn University, 1967, pp. 28–29) แม้ว่าต่อมาภายหลังการสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย องค์ความรู้ด้านการต่างประเทศจะยังไม่ได้ปรากฏโดดเด่นในคณะรัฐศาสตร์ หากแต่เป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของ “แผนกกฎหมายและการเมือง” ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเท่านั้น (Siharaj, 1948, p. 223)

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ได้ดำริให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองซึ่งเน้นการจัดการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษาในด้านสังคมศาสตร์ขึ้น จึงได้มีการโอนย้ายคณะรัฐศาสตร์ไปสังกัดมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองซึ่งตั้งขึ้นใหม่ตามมาตรา 5 ของพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ.2476 (ปฏิทินแบบเก่า) โดยในระหว่างที่มีการร่างพระราชบัญญัติดังกล่าว นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ได้พยายามผลักดันให้มีการประกาศนียบัญญัติทางด้าน “การทูต” เป็นการเฉพาะขึ้นนอกเหนือไปจากการเรียนการสอนด้านนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ แต่เนื่องจากคณะกรรมการพิจารณาพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวลงมติไม่เห็นด้วยกับการแปรญัติ จึงทำให้ความพยายามผลักดันดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จ และทำให้การศึกษาชั้นปริญญาตรีหรือ “ธรรมศาสตร์บัณฑิต” เป็นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นวิชากฎหมายต่าง ๆ เป็นรายวิชาหลัก

กระนั้น สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับการเรียนการสอนด้านการต่างประเทศที่บรรจุอยู่ในพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ.2476 กลับปรากฏอยู่ในหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาของมหาวิทยาลัย กล่าวคือ ในระดับปริญญาโท นักศึกษาจะต้องเลือกเรียนสาขาเฉพาะใดสาขาหนึ่งจาก 4 สาขา และหนึ่งในนั้นคือ **“ปริญญาโทในทางการทูต”** ซึ่งเป็นครั้งแรกของสยามนับตั้งแต่ก่อตั้งมหาวิทยาลัยที่มีการให้ปริญญาที่เน้นด้าน “การทูต” เป็นการเฉพาะในปริญญา โดยการศึกษาเฉพาะทางดังกล่าวจะเป็นแนวทางสืบเนื่องไปจนถึงการศึกษาระดับปริญญาเอกของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ดังจะเห็นได้จากการมอบปริญญาเอกใน 4 สาขา ซึ่งมี **“ปริญญาเอกในทางการทูต”** เป็นหนึ่งในนั้นด้วยเช่นกัน

เมื่อมีการเปิดการเรียนการสอนด้าน “การทูต” เป็นการเฉพาะขึ้นเป็นครั้งแรกในสยาม ก็ย่อมจะต้องมีการผลิตเอกสารและตำราสำหรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาข้างต้น โดยในยุคแรกแม้จะยังไม่ปรากฏว่ามีการจัดทำตำราเรียนเกี่ยวกับ “การต่างประเทศของไทย” โดยตรงก็ตาม แต่ในช่วงปี 2478 พบว่ามีการจัดทำเอกสารคำสอนชั้นปริญญาโทเป็นจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ที่จำเป็นสำหรับผู้ที่ต้องการเข้าไปปฏิบัติหน้าที่รับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ เช่น เอกสารเรื่อง *วิธีปฏิบัติการทูต* โดยหม่อมเจ้านิกรเทวัญ เทวกุล (Devakula, 1937) ซึ่งดำรงตำแหน่งสูงสุดคือปลัดกระทรวงการต่างประเทศในปี พ.ศ.2477 และในช่วง

เวลานี้เองที่ทรงทำหน้าที่เป็นอาจารย์พิเศษเพื่อสอนวิชาการทูตให้แก่นักศึกษาชั้นปริญญาโทของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และกลายเป็นที่มาของการจัดทำตำราเล่มดังกล่าวซึ่งมาจากประสบการณ์ของนักการทูตอย่างท่าน

นอกจากตำราเล่มสำคัญดังกล่าวแล้ว ในปีเดียวกันยังมีตำราที่นำมาใช้สำหรับการเรียนการสอนระดับปริญญาโททางการทูตอีกอย่างน้อย 3 เล่ม คือ *กฎหมายระหว่างประเทศพิสดาร* โดยเดือน บุนนาค (Bunnag, 1935) *กฎหมายการปกครองเมืองขึ้นของต่างประเทศ* โดยพระพหิธานุกร (Phraphahithanukorn, 1935) *สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ* โดยพระสิทธิสยามการ (สิทธิสุนทรตระกูล) (Phra Siddhisiamkarn, 1935) ผู้ซึ่งต่อมาจะดำรงตำแหน่งหัวหน้าคณะผู้แทนรัฐบาลไทยในการปักปันเขตแดนระหว่างไทยกับอินโดจีนของฝรั่งเศสในปี 2484 (Luang Siddhisiamkarn, 1963, p. 3) และนอกจากเอกสารคำสอนชิ้นดังกล่าวแล้ว หลวงสิทธิสยามการยังผลิตเอกสารคำสอนในด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศอีกด้วย เช่น เอกสารคำสอนเรื่อง *กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล* (Luang Siddhisiamkarn, 1936a) ซึ่งใช้สำหรับการเรียนการสอนทั่วไปของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในชั้นปริญญาตรี และหนังสือ *ข้อตกลงระหว่างประเทศสมัยปัจจุบัน (สัญญาเพื่อสละสงคราม)* (Luang Siddhisiamkarn, 1936b) โดยจัดทำขึ้นพร้อม ๆ กันในปี พ.ศ.2479

นอกจากคณาจารย์ชาวไทยที่ได้กล่าวไปในข้างต้นแล้ว การจัดการเรียนการสอนชั้นปริญญาโททางการทูตในยุคแรกยังมีส่วนที่รับผิดชอบโดยอาจารย์ต่างชาติ เช่น ศาสตราจารย์ หลุยส์ ดูปลาตร์ (Duplatre, 1936) ซึ่งบรรยายเรื่อง *การเศรษฐกิจระหว่างประเทศ* เป็นต้น โดยจะเห็นได้ว่า คณาจารย์ในยุคแรกที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ด้านการทูตและการต่างประเทศโดยเฉพาะในระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง คือข้าราชการระดับสูงของกระทรวงการต่างประเทศที่มีประสบการณ์ทางด้านกิจการระหว่างประเทศโดยตรงทั้งสิ้น แม้ว่าท่านเหล่านี้จะมีภูมิหลังทางการศึกษาด้านกฎหมายเป็นส่วนใหญ่และมีได้สำเร็จการศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหรือการทูตมาโดยตรง แต่ก็เป็นที่เข้าใจได้เนื่องจากการเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศภายในมหาวิทยาลัยของยุโรปและสหรัฐอเมริกาเองก็ถือเป็นเรื่องใหม่มากในเวลานั้น ดังนั้น การจะหาบุคลากรที่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาเอกด้านการทูตโดยตรงในเวลานั้นจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก อันเป็นเหตุที่ทำให้จำเป็นต้องอาศัยบุคลากรที่มีประสบการณ์การทำงานในกระทรวงการต่างประเทศโดยตรงแทน

นอกจากนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าวยังมีการจัดพิมพ์หนังสือที่มีเนื้อหาสะท้อนท่าทีเกี่ยวกับการต่างประเทศของรัฐบาลไทย เช่น งานนิพนธ์ของหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเรื่อง *วิเทศนโยบายของสยาม (Foreign Politic of Siam)*⁴ (1938) ซึ่งจัดพิมพ์ขึ้นในปี 2481 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวต่างประเทศที่มาพำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทยทราบถึง จุดยืนและหลักการที่รัฐบาลไทยใช้เจริญสัมพันธไมตรีกับนานาชาติ ซึ่งปรีดีอธิบายว่า “และทฤษฎีของเราคือการอุ้มชูมิตรภาพอันสม่ำเสมอไว้ความลำเอียงในเรื่อง การติดต่อสัมพันธ์กับประชาชาติต่างประเทศทั้งมวล...” (it is our principle to maintain equal friendliness in our relations with all foreign powers) (Luang Praditmanutham, 1938, pp. 4-7)

ตำราที่สำคัญที่สุดอีกเล่มหนึ่งของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ในด้านการต่างประเทศคืองาน *การทูต* ของดิเรก ชัยนาม (Jayanama, 1947) ซึ่งเรียบเรียง ขึ้นจากเนื้อหาของหนังสือต่างประเทศจำนวน 67 เล่ม ก่อนที่จะนำมาจัดพิมพ์ เป็นตำราภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุด ในประเด็นนี้ ปรีดี พนมยงค์ ได้ปรารภถึงการจัดทำหนังสือเล่มดังกล่าวของดิเรกว่าสอดคล้องกับความต้องการ ของผู้คนในเวลานั้น เพราะ “หนังสือซึ่งเรียบเรียงขึ้นเป็นภาษาไทยในเรื่องการต่างประเทศ ยังมีอยู่น้อยเกินควร นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปจึงประสพอุปสรรคข้อนี้และพากัน พยายามโดยใครจะได้เห็นหนังสือว่าด้วยการต่างประเทศได้พิมพ์โฆษณาออกมา มากขึ้น” (Jayanama, 1947, p. ก)

อย่างไรก็ดี ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ขึ้นใน การจัดการเรียนการสอนด้านรัฐศาสตร์และการต่างประเทศอีกครั้งหลังจาก ที่สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง กล่าวคือในช่วงเวลาประมาณปี พ.ศ.2490 เป็นต้นมา การศึกษารัฐศาสตร์ในประเทศไทยเริ่มได้รับอิทธิพลทั้งในแง่แนวทางการศึกษา และการสนับสนุนทางการเงินจากสหรัฐฯ ในช่วงสงครามเย็น (Limmanee, 2000, pp. 57-86) โดยมีรูปธรรมคือการย้ายการเรียนการสอนด้านรัฐศาสตร์จาก มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองกลับมายังจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อีกครั้งหนึ่งในปี 2491 อันเป็นผลพวงจากความพยายามผลักดันร่างพระราชบัญญัติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2491 นำโดยหลวงอัคนานูรักษ์ (สมถวิล เทพาคำ) (Luang Angkananurak, 1950, pp. 126-127)

⁴ สะกดภาษาอังกฤษตามต้นฉบับ

หลังจากที่การเรียนการสอนด้านรัฐศาสตร์ที่เน้นผลิตบุคลากรเพื่อไปประกอบอาชีพในระบบราชการย้ายกลับมายังจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอีกครั้งในปี 2491 ในระยะแรกการจัดการเรียนการสอนของคณะรัฐศาสตร์ตามหลักสูตร พ.ศ.2491 กลับมีเพียงแผนกเดียว คือแผนกวิชาการปกครอง (Chulalongkorn University, 1967, p. 288) จนกระทั่งมีการปรับปรุงหลักสูตรของคณะรัฐศาสตร์ในปี 2498 จึงได้มีการจัดตั้งแผนกวิชา “การต่างประเทศและการทูต” ขึ้นเป็นครั้งแรกในคณะรัฐศาสตร์ (Chulalongkorn University, 1967, p. 43) และแผนกวิชาดังกล่าวนี้องค์ต่อมาจะกลายเป็นหนึ่งในจุดตั้งต้นแห่งการผลิตองค์ความรู้และบุคลากรด้านการต่างประเทศของไทยนับแต่นั้น ดังที่จะได้อภิปรายโดยละเอียดในส่วนถัดไป

2. จุดตั้งต้นการศึกษาวิชาการต่างประเทศของไทยในมหาวิทยาลัยตาม “ชนแบบสมชัย”

หลังจากที่การเรียนการสอนด้านรัฐศาสตร์ที่ต้องการมุ่งผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถเชิงวิชาชีพราชการได้ย้ายจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กลับมายังจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอีกครั้งในปี 2491 แต่ในช่วงแรกยังไม่ปรากฏชัดว่ามีการแยกองค์ความรู้ด้านการทูตและการต่างประเทศออกเป็นการเฉพาะ เพราะคณะรัฐศาสตร์ในช่วง 4 ปีแรก (พ.ศ.2491-2494) มีเพียงแผนกวิชาเดียวคือ แผนกวิชาการปกครอง (Yamklinfoong, 1952, p. 381) แต่หากพิจารณาลงไปในรายละเอียดของรายวิชาต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรตลอด 4 ปี จะพบว่ามีหลายรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แม้จะยังไม่มีรายวิชาด้านการต่างประเทศของไทยเป็นการเฉพาะในหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต พ.ศ.2491 ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็ตาม (ภาพ 1) ซึ่งในส่วนนี้จะคล้ายคลึงกับรายวิชาที่ปรากฏในหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิตของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่เกิดตามมาในปีถัดไป (Limmanee, 2000, p. 71) จึงเท่ากับว่าหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิตที่ถือกำเนิดใหม่ของมหาวิทยาลัยทั้ง 2 แห่ง ยังมีได้เริ่มบรรจุเนื้อหาที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับการต่างประเทศไทยโดยตรงเอาไว้มากนัก แต่ยังคงเน้นให้ความสำคัญกับวิชากฎหมาย วิชาเสนาธิการ และวิชาอื่น ๆ ที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติราชการในฝ่ายปกครอง ในลักษณะเดียวกับที่เคยปรากฏก่อนที่จะถูกยุบไปรวมกับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนั่นเอง

ภาพ 1 หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต พ.ศ.2491 ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิชาที่เลือกอยู่ในหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต ปี ๒๔๙๑
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปี ๒๔๙๑ ชั้นปีที่ ๑	ปี ๒๔๙๑ ชั้นปีที่ ๒	ปี ๒๔๙๑ ชั้นปีที่ ๓	ปี ๒๔๙๑ ชั้นปีที่ ๔
๑. ภาษาไทย	๕	๑. ภาษาอังกฤษ	๕
๒. ภาษาอังกฤษ	๒	๒. ภาษาอังกฤษประกอบ	๒
๓. การเขียนภาษา	๒	๓. ภาษาอังกฤษ	๒
๔. ประวัติศาสตร์	๒	๔. ภาษาอังกฤษและเศรษฐศาสตร์	๒
๕. รัฐศาสตร์	๒	๕. ภาษาอังกฤษและรัฐประหาร	๒
๖. หลักวิชาบริหาร	๒	๖. ภาษาอังกฤษและสังคม	๒
๗. เศรษฐศาสตร์	๒	๗. ภาษาอังกฤษและต่างประเทศเบื้องต้น	๒
๘. สังคมวิทยา	๒	๘. การเขียนภาษา	๒
๙. ภาษาอังกฤษทั่วไป	๒	๙. ประวัติศาสตร์และการปกครอง	๒
		๑๐. เศรษฐศาสตร์	๒
		๑๑. พระธรรมนูญ	๒
๑. ภาษาอังกฤษ	๕	๑. ภาษาอังกฤษ	๕
๒. ภาษาอังกฤษประกอบ	๒	๒. หลักการวิชาบริหารทั่วไป	๒
๓. ภาษาอังกฤษ	๒	๓. การปกครองของต่างประเทศ	๒
๔. ภาษาอังกฤษและเศรษฐศาสตร์	๒	๔. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ	๒
๕. ภาษาอังกฤษและรัฐประหาร	๒	๕. สาขารัฐศาสตร์และสังคมวิทยา	๒
๖. ภาษาอังกฤษและสังคม	๒	๖. การเขียนภาษา	๒
๗. ภาษาอังกฤษและต่างประเทศเบื้องต้น	๒	๗. การเขียนภาษา	๒
๘. การเขียนภาษา	๒	๘. การบริหารและเศรษฐกิจ	๒
๙. ประวัติศาสตร์และการปกครอง	๒	๙. การบริหารและสังคมวิทยา	๒
๑๐. เศรษฐศาสตร์	๒	๑๐. การบริหารของราชการ การปกครอง	๒
๑๑. พระธรรมนูญ	๒	๑๑. การบริหารและการเมือง	๒
๑๒. รัฐศาสตร์	๒	๑๒. วิธีการเขียนและการเขียน	๒
๑๓. สังคมวิทยา	๒	๑๓. ภาษาอังกฤษ	๒
๑๔. ภาษาอังกฤษทั่วไป	๒	๑๔. การบริหาร (บริหารสังคม)	๒
		๑๕. การบริหารและสังคมวิทยา	๒

ที่มา: Registration Office of the Faculty of Political Science (n.d.)

เมื่อบัณฑิตรุ่นแรกสำเร็จการศึกษาในปี พ.ศ.2494 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่เกิดขึ้น โดยในปีต่อมา คณะรัฐศาสตร์ได้ปรับเปลี่ยนมาแบ่งการเรียนการสอนออกเป็น 2 แผนกวิชา คือ แผนกวิชาการปกครอง (Department of Public Administration) กับแผนกนิติศาสตร์ (Department of Law) (Ratchakitchanubeksa, 1951, p. 534) และสิ่งที่แตกต่างไปจากหลักสูตรก่อนหน้านี้คือ เมื่อเข้าสู่ชั้นปีที่ 2 นิสิตคณะรัฐศาสตร์ที่สอบเข้าในแผนกวิชาการปกครองจะต้องเลือกสาขาเฉพาะ ซึ่งประกอบด้วย “สาขากาการบริหารทั่วไป (ปกครอง) การคลัง และการต่างประเทศ” (Yamklinfoong, 1952, p. 371) สิ่งนี้สัมพันธ์กับข้อสังเกตของประเสริฐ แย้มกลิ่นพุ่ง เกี่ยวกับปณิธานของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในเวลานั้นอย่างชัดเจนว่า “นับแต่บัดนี้ไป คณะรัฐศาสตร์จะไม่ผลิตแต่นักปกครองเท่านั้น ยังเป็นสถาบันสำหรับผลิต นักนิติศาสตร์ นักการคลัง

นักการทูต ผู้พิพากษา ทนายความ ฯลฯ อีกด้วย” (Yamklinfoong, 1952, p. 372)

ปรากฏการณ์สำคัญอีกสิ่งหนึ่งนอกมหาวิทยาลัยที่ดำเนินควบคู่กัน คือ การจัดตั้งสโมสรสราญรมย์ของกระทรวงการต่างประเทศเพื่อเป็นพื้นที่สำหรับผู้ประกอบวิชาชีพนักการทูตในเวลานั้นให้ได้มีโอกาสพบปะวิสาสะและทำความรู้จักซึ่งกันและกันนอกเหนือไปจากในเวลาราชการ (Phrayasrivisarnvacha, 1952, p. 1) และต่อมาได้มีการเผยแพร่หนังสือประจำปีของสโมสรที่มีชื่อว่า *วารสารสราญรมย์* โดยฉบับปฐมฤกษ์คือฉบับ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2494 (Committee for Saranrom Journal, 1951, p. 91) ภายใต้ความช่วยเหลือของขุนนิยบุคคลที่เคยปฏิบัติราชการในระดับสูงของกระทรวงการต่างประเทศได้กรุณาส่งบทความมาให้ตีพิมพ์ลงในหนังสือดังกล่าว ซึ่งหนึ่งในข้อเขียนชิ้นสำคัญที่สะท้อนบริบทในเวลานั้นได้เป็นอย่างดี คืองานเขียนของดิเรก ชัยนาม เรื่อง *การศึกษาวิชาการทูต* ซึ่งชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขที่ทำให้การศึกษาวិชาการทูตในเวลานั้นจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการติดต่อสื่อสารที่มีความรวดเร็วขึ้น ส่งผลให้นักการทูตจึงต้องทำหน้าที่แจ้งให้รัฐบาลล่วงรู้ถึงความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและกำหนดท่าทีได้อย่างเหมาะสมทันทั่วถึง และโดยคำนึงถึงสิ่งที่เรียกว่า “สาธารณมติ” (public opinion) ภายในประเทศอีกด้วย (Jayanama, 1951, p. 21)

ควรบันทึกไว้ด้วยว่า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับช่วงที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ต้อนรับการมาเยือนของอาจารย์ชาวต่างชาติ คือ John Kerry King อดีต CIA (Davidson, 2003) ซึ่งในขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นอาจารย์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากมหาวิทยาลัยเวอร์จิเนีย และได้รับทุนจากโปรแกรม Fulbright ภายใต้ความร่วมมือระหว่างรัฐบาลสหรัฐฯ กับประเทศไทยให้เดินทางมาทำวิจัยและบรรยายที่คณะรัฐศาสตร์ นอกจากนี้ King ยังได้รับการสนับสนุนเงินทุนวิจัย Carnegie Research Fellowship จาก Council on Foreign Relations (CFR) ของสหรัฐฯ และในระหว่างที่เดินทางมายังประเทศไทยเขาก็ได้รับการต้อนรับอย่างดีจากเอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ประจำประเทศไทยในเวลานั้น คือ นาย Edwin Stanton อีกด้วย (King, 1956, p. xviii) การเดินทางมาเยือนของ King จึงสอดคล้องกับการก่อตัวของสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อย่างมีนัยสำคัญ เพราะหลังจากที่ King เดินทางกลับไปแล้วไม่นาน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงได้แยกการศึกษาด้านการต่างประเทศและการทูตออกมา มีสถานะเป็นแผนกวิชาหนึ่งอย่างเป็นเอกเทศ

นอกจากอาจารย์ King แล้ว ยังมีอาจารย์ชาวต่างประเทศที่เชี่ยวชาญด้านอื่น ๆ จากสหรัฐฯ อีกจำนวนหนึ่งที่ได้รับทุนและเดินทางมาสอนที่คณะรัฐศาสตร์ในทศวรรษ 2490 เช่น Rufus D. Smith รองอธิการบดีจากมหาวิทยาลัยนิวยอร์กรับผิดชอบบรรยายวิชา Public Administration และ Joseph Kitchin ที่รับผิดชอบสอนวิชา Comparative Government และ International Relations (Charoong-Charoon, 1953, pp. 288-289) และนอกจากคุณูปการในการช่วยวางรากฐานการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบอเมริกันที่ King และ Kitchin ทิ้งไว้ให้ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว ทั้งสองท่านยังเข้าไปมีบทบาทอย่างมากในการให้คำแนะนำเพื่อร่างหลักสูตรรัฐศาสตร์ฉบับใหม่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี 2496 (Limmanee, 2000, p. 81)

ต่อมาในวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ.2498 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงออกประกาศ “ข้อบังคับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” โดยมีรายละเอียดคือได้เพิ่มแผนกวิชาอีก 2 แผนก ในคณะรัฐศาสตร์ รวมเป็น 4 แผนกวิชา โดยแผนกวิชาที่เพิ่มขึ้นมานี้คือ “แผนกวิชาสังคม” (ซึ่งต่อมากจะกลายเป็นภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา) และ “แผนกวิชาการต่างประเทศและการทูต” (Department of Foreign Service and Diplomacy) ซึ่งถือเป็นครั้งแรกที่องค์ความรู้ด้านการต่างประเทศไทยในมหาวิทยาลัยในรับการยกระดับขึ้นมามีสถานะเป็นแผนกวิชา (ภาควิชา) เป็นครั้งแรกนับตั้งแต่มีการจัดการเรียนการสอนด้านรัฐศาสตร์ในโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน และในปีเดียวกันนี้เองคณะรัฐศาสตร์ยังได้มีการเปิดการเรียนการสอนในระดับปริญญาโท (หลักสูตร 2 ปี) ขึ้นเป็นครั้งแรกด้วยเช่นกัน (Supharp, 1955, pp. 200-201) ส่วนทางด้านมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” ได้แยกออกมาเป็นสาขาหนึ่งในการศึกษาวิชาเอกของนักศึกษาระดับปริญญาตรีของคณะรัฐศาสตร์เป็นครั้งแรกในปี 2502 ก่อนจะเปลี่ยนชื่อเป็นสาขา “การระหว่างประเทศ” (International Affairs) ในเวลาต่อมา (Prasirtsuk, 2008, p. 84)

ในส่วนของคณาจารย์ยุคแรกของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยพบว่าผู้ที่มีบทบาทในการบุกเบิกการเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและโดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่างประเทศของไทยมากที่สุดผู้หนึ่ง แม้จะรับผิดชอบสอนในคณะรัฐศาสตร์เพียงชั่วระยะเวลาสั้น ๆ คือ สมจัย อนุมานราชธน⁵ บุตรชายคนโต

⁵ สมจัย อนุมานราชธน เป็นบุตรคนที่ 2 (แต่เป็นบุตรชายคนโต) ของพระยาอนุมานราชธน (ยง เสฐียรโกเศศ) กับคุณหญิงละไม ดุ สมจัย อนุมานราชธน (Anumanrajadon, 1987, p. 9) ต่อมาได้เข้าศึกษาที่วชิราวุธวิทยาลัยและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จากนั้น

ของพระยาอนุমানราชชน (ยง เสฐียรโกเศศ) และเคยดำรงตำแหน่งอุปทูต (chargé d'affaires) ของไทยที่นานกิง (Anumanrajadhon, 1994, p. 208) ก่อนได้รับการแต่งตั้งเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำสาธารณรัฐจีน ณ กรุงไทเป ในปี 2495 และในช่วงเวลาสั้น ๆ ก่อนหน้าปี 2495 นี้เอง ที่สมจัยเข้ามาทำหน้าที่สอนวิชาด้านการทูตที่คณะรัฐศาสตร์ และได้ผลิตผลงานด้านการทูตเล่มสำคัญออกมาเล่มหนึ่ง ซึ่งผลงานชิ้นนี้ในเวลาต่อมาจะส่งผลต่อทิศทางของการจัดการเรียนการสอนด้านการต่างประเทศไทย ในเมืองไทยอย่างมีนัยสำคัญดังที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

ทั้งนี้ หากพิจารณาประสบการณ์การทำงานของสมจัยในฐานะบุคลากรจากกระทรวงการต่างประเทศก็อาจทำให้เข้าใจว่าบทบาทของสมจัยในแง่ของการเรียนการสอนอาจไม่แตกต่างไปจากคณาจารย์คนอื่น ๆ ก่อนหน้าที่มาจากกระทรวงการต่างประเทศ คือเน้นการถ่ายทอดองค์ความรู้ในภาคปฏิบัติที่จำเป็นสำหรับการรับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ แต่สิ่งที่แตกต่างออกไป และถือเป็นคุณูปการอย่างยิ่งใหญ่ คือการที่สมจัยได้บุกเบิกแนวทางการศึกษาด้านการต่างประเทศของไทยที่ต่อมากลายเป็นจารีตหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนของรายวิชานี้ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ย้อนกลับไปตั้งต้นพิจารณาปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยกับชาติตะวันตกต่าง ๆ ในสมัยอยุธยา ดังปรากฏเป็นรูปธรรมผ่านงานเขียนเรื่อง *การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา (1950)* ในปี 2493 ซึ่งวิธีการตั้งต้นการต่างประเทศไทยเช่นนี้จะกลายเป็นหนึ่งในวิธีการจัดการจัดการเรียนการสอนด้านการต่างประเทศไทยที่เน้นประวัติศาสตร์ในเวลาต่อมา โดยในประเด็นเรื่องการย้อนกลับไปเริ่มต้นพิจารณาการต่างประเทศในสมัยอยุธยา ดังกล่าวนี้ สมจัยอธิบายว่า (Anumanrajadhon, 1950, p. 1)

ประเทศไทยมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับต่างประเทศทั้งที่อยู่ใกล้เคียงและอยู่ไกลข้ามน้ำข้ามทะเลออกไปมาแต่โบราณ นับตั้งแต่สมัยเมื่อไทยเริ่มรวบรวมกันเข้าเป็นปึกแผ่นแล้วก่อร่างสร้างตัวขึ้นเป็นประเทศชาติไทยทำการคบค้าสมาคมกับชาวต่างประเทศด้วยอัธยาศัยไมตรีเสมอมา ความมีน้ำใจอันกว้างขวางและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อชาวต่างประเทศเป็นนิสัยประจำตัวของคนไทยมาตั้งแต่ต้นจนตราบเท่า

เดินทางไปเรียนต่อที่สหราชอาณาจักร ก่อนกลับเข้ามารับราชการที่กระทรวงการต่างประเทศ สมจัยปฏิบัติหน้าที่สำคัญให้แก่กระทรวงการต่างประเทศมาแล้วหลายตำแหน่ง เช่น ผู้แทนถาวรประจำสหประชาชาติและเอกอัครราชทูตอีกหลายประเทศ โดยประเทศสุดท้ายที่สมจัยดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทย คือประเทศอียิปต์ ดู (Sivaraksa, 1994, p. 110)

ทุกวันนี้ และลักษณะเช่นนี้แหละเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไปว่า ไทยมีความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ ความฉลาดเฉลียวและขันแข็งในการติดต่อกับชาวต่างประเทศประกอบด้วยลักษณะนิสัยใจคอของคนไทยดังที่วามานี้ ส่อให้เห็นว่าไทยเป็นนักการทูตโดยธรรมชาติ และนับตั้งแต่สมัยศึกดำบรรพมาจนถึงปัจจุบันนี้ ความสัมพันธ์ทางการทูตของไทยมีประวัติที่น่าสรรเสริญยิ่งนัก

จากประเด็นดังกล่าวอาจวิเคราะห์ได้ว่า นัยสำคัญประการหนึ่งของการตั้งต้นการต่างประเทศของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาของสมัย คือการทำให้ผู้เรียนมองเห็นความเปลี่ยนแปลงประการสำคัญในการต่างประเทศของไทยที่เกิดขึ้นจากการตอบสนองต่อการเข้ามาของอารยธรรมตะวันตกใน 2 ช่วงสำคัญ นั่นคือช่วงที่ไทยซึ่งยังคงเป็นรัฐแบบโบราณมีความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกที่กำลังเริ่มเป็นรัฐสมัยใหม่หรือรัฐ-ชาติ (nation-state) หลังจากสิ้นสุดสงคราม 30 ปี และเดินทางมายังซีกโลกตะวันออกด้วยมาตรฐานอารยธรรม (standard of civilization) (Gong, 1984) ที่วางอยู่บนภารกิจด้านการเผยแพร่ศาสนาคริสต์เป็นสำคัญ กับอีกช่วงเวลาหนึ่ง คือช่วงเวลาหลังสงครามนโปเลียน (Napoleonic Wars) ที่ซึ่งรัฐชาติแบบเวสต์ฟาเลีย (Westphalian State) ของยุโรปลงตัวหลังเกิดการประชุมกันครั้งใหญ่ในยุโรป (Concert of Europe) และเดินทางมายังโลกตะวันออกด้วยมาตรฐานอารยธรรมอีกแบบหนึ่ง ที่วางอยู่บนมิติทางเศรษฐกิจคือการค้าเสรี และมิติทางการเมืองในแง่ของการเป็นรัฐสมัยใหม่ตามตัวแบบตะวันตก อันเป็นเหตุให้รัฐไทยในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำเป็นต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศเพื่อรับมือกับมาตรฐานอารยธรรมรูปแบบใหม่ของตะวันตก ฉะนั้น คำอธิบายของสมัยที่พาดูศึกษาย้อนกลับไปยังสมัยอยุธยาจึงถือเป็นการบุกเบิกการเรียนรู้การสนด้านการต่างประเทศของไทยเพื่อทำให้ผู้เรียนสามารถเปรียบเทียบความแตกต่างของวิธีการดำเนินการทางการทูตของไทยเพื่อรับมือกับการเข้ามาของโลกตะวันตกใน 2 ระลอก ที่แตกต่างกันได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

การศึกษาวิชาการทูตและการต่างประเทศของไทยโดยอิงกับบริบททางประวัติศาสตร์ในอดีต โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาอย่างเข้มข้นของสมัย อนุমানราชชนหรือที่ผู้วิจัยขอเรียกต่อจากนี้ว่าเป็น “ชนแบบสมัย” (Somchai Tradition) สอดคล้องกับการจัดหลักสูตรของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในเวลาต่อมา

อย่างมาก โดยเฉพาะหลังการแยกแผนกวิชาการต่างประเทศและการทูตออกมาในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่จะใช้อย่างต่อเนื่องมาจนถึงทศวรรษที่ 2500 (ภาพ 2) โดยจะเห็นได้ว่านิสิตที่ต้องการศึกษาในสาขานี้ จำเป็นจะต้องเรียนวิชาประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 เทอมแรก และถัดมาคือรายวิชาประวัติศาสตร์ตัวที่ 2 (เน้นประวัติศาสตร์ยุโรป) ในชั้นปีที่ 2 ก่อนจะศึกษาในรายวิชาด้านการต่างประเทศไทยโดยตรง ซึ่งถือเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่มีการก่อตั้งสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของประเทศไทย นั่นคือรายวิชา “การทูตและประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของไทยกับต่างชาติ” (Diplomacy and History of Thailand's Foreign Relations) ในชั้นปีที่ 3 และสุดท้ายคือรายวิชาที่เน้นทักษะการปฏิบัติราชการคือรายวิชา “ระเบียบแบบแผนและขั้นตอนทางการทูต” (Diplomatic Procedure and Protocol) ในชั้นปีที่ 4 ซึ่งหากพิจารณาวิชาทั้ง 4 ในแต่ละชั้นปีอย่างเป็นลำดับชั้นย่อมเข้าใจได้ไม่ยากว่าหลักสูตรต้องการมุ่งเน้นให้นิสิตมีพื้นฐานความรู้ด้านประวัติศาสตร์ทั้งประวัติศาสตร์ไทยและประวัติศาสตร์โลกก่อนที่จะเรียนวิชาการต่างประเทศไทย ซึ่งทั้งหมดจะเป็นฐานให้แก่การพัฒนาทักษะในการปฏิบัติราชการด้านการทูตและการต่างประเทศซึ่งเป็นรายวิชาในปีสุดท้ายต่อไป ดังนั้นการจัดลำดับรายวิชาเช่นนี้ จึงสอดคล้องกับวิถีคิดเกี่ยวกับการศึกษาการต่างประเทศของไทยที่สมชัยตั้งต้นไว้ในหนังสือตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2490

การปรับปรุงหลักสูตรและการตั้งต้นการศึกษาการต่างประเทศไทยตาม “ชนบแบบสมชัย” ที่กล่าวไปในข้างต้นทำให้คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยพัฒนาตัวไปเป็นศูนย์กลางสำคัญในการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการต่างประเทศของไทยโดยมีการผลิตนิสิตระดับมหาบัณฑิตที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการต่างประเทศของไทยออกอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา แม้ว่าวิทยานิพนธ์ของสาขาการทูตเล่มแรกในปีการศึกษา 2506 ของฉัตรทิพย์ นาถสุภา เรื่อง *นุรรมเบิกอาชญากรสงครามนาซีกับหลักการของกฎหมายระหว่างประเทศ* (Nartsupha, 1964) จะยังมิใช่การวิจัยในด้านการทูตและการต่างประเทศของไทยโดยตรงก็ตาม แต่ต่อมาอีก 5 ปี จึงมีวิทยานิพนธ์ด้านการต่างประเทศของไทยโดยตรงเล่มแรก นั่นคือวิทยานิพนธ์เรื่อง *นโยบายต่างประเทศของไทย (2488-2497) ของชาติรี ฤทธารมย์* (Rittarom, 1968) และวิทยานิพนธ์เรื่อง *กระทรวงการต่างประเทศของสมพงษ์ ชุมากุล* (Chumakul, 1968) ในปีการศึกษา 2511 ซึ่งวิทยานิพนธ์ทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่อยู่ภายใต้การดูแลของบุคคล

คนเดียวที่ถือเป็นบุคลากรอีกหนึ่งท่านของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่มีคุณูปการอย่างอเนกอนันต์ต่อการผลักดันให้ผู้ศึกษาวิจัยด้านการต่างประเทศของไทยในมหาวิทยาลัย โดยบุคคลที่เวลานี้คือศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ ชูโต⁶ ซึ่งเป็นทั้งผู้สอนและหัวหน้าแผนกวิชาการต่างประเทศและการทูต และยังเป็นอาจารย์ที่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยลอนดอนโดยทำวิทยานิพนธ์ด้านการต่างประเทศของไทยโดยตรงอีกด้วย (Xuto, 1958) โดยเมื่อกลับมาเป็นอาจารย์และหัวหน้าแผนกวิชาแล้ว สมศักดิ์ได้ตีพิมพ์ผลงานที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศไทยและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศออกมาเป็นระยะ ๆ อย่างต่อเนื่อง เช่นงาน *ข้อคิดเกี่ยวกับการพิจารณาปัญหาระหว่างประเทศ* (Xuto, 1960, pp. 136–176) เป็นต้น

ภาพ 2 หลักสูตรของแผนกวิชาการต่างประเทศและการทูต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ พ.ศ.2510

Department of Foreign Service and Diplomacy				FD 303ab Diplomacy and History of Thailand's Foreign Relations	
FIRST YEAR				PS 301ab English III	2
Required Courses:				Hours per week	
GO 101ab Principles of Political Science	2	GO 102ab Principles of Jurisprudence	2	Elective Course: A student may select courses totalling not less than 2 hours per week from one or more of the following fields of study:-	
GO 102ab Principles of Jurisprudence	2		2	Hours per week	
GO 103ab Human Origins, Socio-cultural Types and Thai Government	3		2	GO 302ab Administrative Law II	2
SS 101ab Introduction to the Study of Society	2	PS 101ab English I	5	GO 305ab Taxation System	2
PS 101ab English I	5	PS 102ab Thai History	2	SS 204ab Rural and Urban Sociology	2
PS 102ab Thai History	2	PS 103ab Thai	2	SS 305a Social Welfare	2
PS 103ab Thai	2	PS 104ab Psychology	2	SS 407ab History of Social Thought	2
PS 104ab Psychology	2	SECOND YEAR			
Required Courses:				Hours per week	
GO 201ab Administrative Law I	2	GO 203ab Secretarial Practice and Office Management	2	GO 413ab Public Relations	2
GO 205ab Economics I	2	GO 206ab Foreign Governments I	2	GO 415ab Foreign Governments IV	2
GO 206ab Foreign Governments I	2	FD 201ab French I	6	FD 401ab French III	2
FD 201ab French I	6	FD 202ab History II	5	FD 402ab International Economics	2
PS 201ab English II	5	PS 202ab History II	5	FD 403ab Public International Law	1
PS 202ab History II	5	PS 203ab Geography	2	FD 404ab Private International Law	1
PS 203ab Geography	2	THIRD YEAR			
Required Courses:				Hours per week	
GO 301ab Public Administration	2	GO 307ab Geopolitics	2	GO 409ab Public Finance	2
GO 307ab Geopolitics	2	GO 309ab Economics II	2	GO 411ab Economics III	2
GO 309ab Economics II	2	GO 310ab Foreign Governments II	2	GO 412ab Current Economic and Financial Problems	2
GO 310ab Foreign Governments II	2	FD 301ab French II	5	GO 414ab Foreign Governments III	2
FD 301ab French II	5	FD 302ab History III	2	SS 307b Applied Anthropology and Sociology	2
FD 302ab History III	2	FOURTH YEAR			
Required Courses:				Hours per week	
GO 401ab Public Personnel Administration	2	GO 402ab Political History and Theories of Government	2	GO 409ab Public Finance	2
GO 402ab Political History and Theories of Government	2	GO 403ab Public Personnel Administration	2	GO 411ab Economics III	2
GO 403ab Public Personnel Administration	2	GO 404ab Current Economic and Financial Problems	2	GO 412ab Current Economic and Financial Problems	2
GO 404ab Current Economic and Financial Problems	2	GO 405ab Foreign Governments III	2	GO 414ab Foreign Governments III	2
GO 405ab Foreign Governments III	2	SS 307b Applied Anthropology and Sociology	2	SS 401a Political Sociology	2
SS 307b Applied Anthropology and Sociology	2	SS 405a Social Welfare	2	SS 406b Mass Communication and Public Opinion	2
SS 405a Social Welfare	2	SS 406b Mass Communication and Public Opinion	2	SS 414b Population Problems	2
SS 406b Mass Communication and Public Opinion	2	SS 414b Population Problems	2		

ที่มา: Chulalongkorn University, 1967, pp. 297–298

⁶ ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ ชูโต เป็นอดีตนิสิตเรียนนิติของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต่อมาได้เดินทางไปศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มหาวิทยาลัย Oxford ก่อนจะกลับมาเป็นอาจารย์ที่แผนกวิชาการทูตฯ และในช่วงทศวรรษ 2500 ท่านดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกวิชาการต่างประเทศและการทูต และในช่วงเวลา 10 กว่าปี ต่อจากนั้นท่านได้ทำหน้าที่เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ให้แก่นิสิตระดับปริญญาโทเป็นจำนวนทั้งสิ้น 13 เรื่อง และในจำนวนนี้มีถึง 10 เรื่อง ที่เป็นวิทยานิพนธ์ด้านการต่างประเทศของไทย

จารีตดั้งเดิมที่เน้นการศึกษาด้านประวัติศาสตร์นี้จะยังคงเป็นอัตลักษณ์ของแผนกวิชา แม้เมื่ออย่างเข้าสู่ทศวรรษที่ 2520 จะพบว่าองค์ความรู้ที่แผนกวิชาต้องการถ่ายทอดทั้ง 5 แขนง คือ ประวัติศาสตร์ระหว่างประเทศ กฎหมายระหว่างประเทศ องค์การระหว่างประเทศ การทูต และ “ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์กับต่างประเทศของไทย” (Faculty of Political Science, 1977, p. 118) ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของแนวทางประวัติศาสตร์ในการจัดการเรียนการสอนด้านการต่างประเทศของไทยทั้งสิ้น และในช่วงเวลาดังกล่าวนี้จะมีบุคลากรอย่างอาจารย์ยุทธ มิสลิกแกน (ต่อมาเปลี่ยนนามสกุลเป็น “สรณอดิษฐ์”) มารับช่วงต่อในการจัดการเรียนการสอนด้านการต่างประเทศของไทยเรื่อยมาจนถึงทศวรรษที่ 2530 ซึ่งแม้แนวทางการจัดการเรียนการสอนจะยังคงเป็นไปตามจารีตแบบเดิม คือการย้อนกลับไปตั้งต้นยังรัฐโบราณและสิ้นสุดเนื้อหาการสอนลงที่ช่วงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่สิ่งที่น่าสนใจในทศวรรษที่ 2520 คือ วิชาการต่างประเทศของไทยกลับหลีกเลี่ยงที่จะเปิดประเด็นเรื่องการต่างประเทศร่วมสมัยในช่วงเวลาที่เกิดปัญหาความตึงเครียดในภูมิภาคเมื่อเวียดนามตัดสินใจเข้ายึดกรุงพนมเปญในปี พ.ศ.2522 เป็นเหตุให้การเปิดประเด็นเรื่องต่างประเทศไทยร่วมสมัยกลับกลายเป็นสิ่งที่ผู้สอนแต่ละท่านซึ่งมีความโน้มเอียงและจุดยืนที่แตกต่างกันในปัญหากัมพูชา เลือกที่จะแทรกลงไปในการบรรยายรายวิชาอื่นๆ แทน พร้อม ๆ กับที่แนวทางการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ที่ว่านี้จะเริ่มถูกท้าทายในปลายทศวรรษ 2520 ดังที่ได้กล่าวถึงในส่วนถัดไป

3. จาก “ชนบแบบสมจัย” สู่คำอธิบายเรื่องแบบแผนทางการทูตแบบไผ่ลุ่ม

การจัดการเรียนการสอนด้านการต่างประเทศของไทยในยุคแรกตามชนบแบบสมจัย สอดคล้องกับสิ่งที่กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ตั้งข้อสังเกตในเวลาต่อมาว่าแนวทางการจัดการเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของประเทศไทยตกอยู่ภายใต้แนวทางที่เรียกว่าแนวทางแบบ “ประเพณี” มาตั้งแต่แรก (Pitipat, 2018) โดยกุสุมาอธิบายไว้ในตำราเล่มแรกของคณาจารย์แผนกวิชาการต่างประเทศและการทูตในปี พ.ศ.2515 ว่าแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ แนวนโยบาย (policy orientation) แนวประเพณี (traditional approach) และแนวสังคมศาสตร์ (social scientific approach) ซึ่งในทศวรรษของกุสุมา การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของประเทศไทยในเวลานั้น ยังคงอยู่ภายใต้แนวทางที่สองหรือแนวทางจารีตประเพณีเป็นหลัก หรือหากเปรียบกับแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตะวันตกในปัจจุบัน ก็คือแนวทางของสำนัก

อังกฤษ (English School) ซึ่งมีรากฐานอย่างเดียวกัน นั่นคือวางอยู่บน “การบรรยายแบบประวัติศาสตร์ การวิเคราะห์ซึ่งใช้วิธีการของวิชากฎหมาย ประวัติศาสตร์ และปรัชญา” (Snitvongse, 1972, p. 9) โดยองค์ประกอบหนึ่งที่ถือว่ามีความสำคัญที่สุดสำหรับแนวทางการศึกษานี้ คือส่วนที่เป็นองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะ “ประวัติศาสตร์การทูต” ซึ่งกุสุมามองว่าเป็นสิ่งที่วางรากฐานให้แก่แนวทางการศึกษาแบบประเพณี

แนวทางการศึกษาแบบประเพณีดังกล่าวในทศวรรษของกุสุมา ยังวางอยู่บน “รายวิชาหลัก” ซึ่งส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวิชาการต่างประเทศไทยคือ วิชาประวัติศาสตร์การทูต อันได้แก่การ... “สร้างอดีตขึ้นมาในปัจจุบันอย่างมีแบบแผน เพื่อให้มีความถูกต้องที่สุด และด้วยทัศนะที่ว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ มีความต่อเนื่องกัน มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เหตุการณ์แต่ละครั้งมีความเป็นเอกลักษณ์ (unique) แต่ถ้าศึกษาในระยะยาวก็อาจพบความซ้ำกันบางประการ มีสาเหตุอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ แต่ในขณะที่เดียวกันก็อาจเกิดสิ่งที่ไม่คาดหมายขึ้นได้” (Snitvongse, 1972, p. 16)

เหตุนี้เอง การศึกษาการต่างประเทศไทยที่วางอยู่บนแนวทางดังกล่าว จึงวางอยู่บนความพยายามที่จะค้นหา “แบบแผน” ของการดำเนินการต่างประเทศของไทยผ่านการ “สร้างอดีตขึ้นมาในปัจจุบัน” ดังจะเห็นได้จากแนวทางการทำวิทยานิพนธ์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในยุคแรกที่ต้องการศึกษาการต่างประเทศของไทยในช่วงระยะเวลาใดระยะเวลาหนึ่ง เช่นงานของชาติรี ฤทธารมย์ (Rittarom, 1968) ปรีดา ผูกพัน (Pookpan, 1973) เยาวมาลย์ จุฑาทอง (Chuthatong, 1974) หรืองานที่เน้นวิเคราะห์การต่างประเทศในประวัติศาสตร์ของไทยอีกเป็นจำนวนมากตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 จนถึงกลางทศวรรษที่ 2520 (Pisnaka, 1983; Thongyai, 1975; Millgan, 1967; Narasuj, 1975; Thinanont, 1979; Swasdiruk, 1981; Chumakul, 1968; Puangpakdi, 1973; Komonsewin, 1975; Sukdee, 1982; Tangserree, 1979) ซึ่งล้วนสะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดีว่า แนวทางประวัติศาสตร์ยังคงมีอิทธิพลต่อการศึกษาการต่างประเทศไทยของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในเวลานั้นอยู่มาก

แนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบ “ประเพณี” และความจำเป็นของวิชา “ประวัติศาสตร์การทูต” ในฐานะหนึ่งในวิชาหลักที่เป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเวลานั้นตามการตีความของกุสุมา จึงสอดคล้องและแยกกันไม่ออกกับแนวทางการศึกษาการต่างประเทศไทย

ตามชนบแบบสมจ้ย แม้ว่กัสมำจะม่ได้กล่าวถึงวิชาการต่างประเทศไทยตามชนบแบบสมจ้ยโดยตรง แต่นัยของการศึกษาประวัติศาสตร์การทูตในภาพรวมดังกล่าวคือรากฐานสำคัญให้แก่การจัดการเรียนการสอนด้านการต่างประเทศไทยในอดีตในสมัยที่กัสมำยังเป็นนิสิตปริญญาตรีที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉะนั้น อิทธิพลของชนบแบบสมจ้ยในแง่ขององค์ความรู้ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของรฐไทยในสมัยโบราณจึงยังสืบเนื่องมาจนถึงทศวรรษ 2520 เป็นอย่างน้อย

ร่องรอยของอิทธิพลจากชนบแบบสมจ้ยดังกล่าวยังปรากฏในงานเรื่อง *แบบแผนการทูตไทย* ของกุลลดา เกษบุญชู (ต่อมาเปลี่ยนเป็น เกษบุญชู-มีัด) ซึ่งเป็นบทหนึ่งในตำราความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเล่มแรกในปี พ.ศ.2515 เช่นเดียวกัน โดยคุณูปการสำคัญของงานชิ้นดังกล่าวของกุลลดา คือการชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามีสิ่งที่เรียกว่า “แบบแผน” ในการดำเนินการต่างประเทศของไทยกับชาติอื่น ๆ หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์ในอดีต (Kesboonchoo, 1972, pp. 99–140) ซึ่งกุลลดากระทำการย้อนกลับไ้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับชาติตะวันตกเป็นรายประเทศในแบบเดียวกับที่ครั้งหนึ่งสมจ้ย อนุมานราชชน ใช้เป็นแนวทางการศึกษาการต่างประเทศไทยของรฐโบราณในงาน *การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา* เมื่อ 22 ปี ก่อนหน้านั้น และจากวิธีการที่คล้ายกันนี้เองที่นำไปสู่ข้อสรุปของกุลลดาว่าประวัติความสัมพันธ์กับต่างประเทศของไทย “เป็นเรื่องของความพยายามที่จะรักษาเอกราชของประเทศตลอดมา...ทั้งนี้ เพราะไทยต้องเผชิญกับภัยอันตรายอันเป็นผลมาจากการขยายตัวทางด้านการค้า และการเมืองของประเทศตะวันตกมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 17” (Kesboonchoo, 1972, p. 92) และการวิเคราะห์เพื่อค้นหา “แบบแผน” ในการดำเนินการต่างประเทศของไทยเพื่อเป็นฐานให้แก่การพิจารณาในปัจจุบันว่าการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยดำเนินไปตามแบบแผนดังกล่าวในอดีตหรือไม่ นั่นคือที่มาของคำอธิบายเรื่องการต่างประเทศแบบ “ไผ่ลู่ลม” (Bamboo Diplomacy or Bending-with-the-Wind Diplomacy) ที่นิยมกล่าวถึงในปัจจุบัน (Kislenko, 2002; Nushkasem, 2018; Charoenvattananukul, 2020a)

แม้ในงานดังกล่าวของกุลลดาจะไม่ใช่งานชิ้นแรกที่กล่าวถึงคำว่า “ไผ่ลู่ลม”⁷ แต่งานของกุลลดาถืองานชิ้นแรก ๆ ในภาษาไทยที่นำข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในอดีตของไทยมาสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (induction) เพื่อชี้ให้เห็นแบบแผนในการต่างประเทศของไทย ประกอบด้วย (1) การที่ไทยมีนโยบายเปิดความสัมพันธ์กับทุกประเทศโดยไม่ตั้งข้อรังเกียจ (2) มีรากฐานอยู่บนความกลัวว่าจะมีประเทศใดประเทศหนึ่งมีอิทธิพลแต่เพียงประเทศเดียว อันนำไปสู่การที่ไทยพยายามสร้างข้อผูกพันด้านผลประโยชน์ขึ้นกับประเทศหนึ่งเพื่อที่จะป้องกันให้พ้นจากเจตนาร้ายของอีกประเทศหนึ่ง ซึ่งส่วนนี้ต้องอาศัยความสุ่มรอบคอบ (prudence) ของนักการทูตและผู้นำในการตัดสินใจได้อย่างถูกต้องตามสถานการณ์ และสุดท้ายคือ (3) การดำเนินนโยบายให้สอดคล้องกับความต้องการของมหาอำนาจที่มีอิทธิพลเหนือไทยอยู่เพียงประเทศเดียว ในกรณีที่ไทยยังไม่สามารถถึงประเทศอื่นมาเป็นพันธมิตรเพื่อคานอำนาจได้ และส่วนสุดท้ายนี้เองที่กุลลดาเรียกว่า “นโยบายอ้อมลู่ลม หรือนโยบายอ่อนผ่อนตาม (Blow with the wind) เรา รู้จักที่จะใช้นโยบายนี้มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว...จะเห็นได้ว่าการที่เราไม่เคยผูกพันกับประเทศใดประเทศหนึ่งอย่างแน่นแฟ้น กลับก่อให้เกิดผลดีแก่ประเทศในระยะยาว คือทำให้เราสามารถรักษาสเอกราชของประเทศไว้ได้ และนโยบายในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นตัวอย่างอันดีที่ชี้ให้เห็นถึงข้อเสียของความผูกมัดตัวเองอยู่กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แทนที่จะจำกัดขอบเขตความสัมพันธ์ไว้แต่ที่จำเป็น” (Kesboonchoo, 1972, pp. 140–145) (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)

เหตุนี้วรรณกรรมด้านการต่างประเทศของไทยจำนวนมากในเวลาต่อมาที่จัดอยู่ในประเภทเดียวกันที่ต้องการค้นหา “แบบแผน” ของการต่างประเทศของไทย จึงอาจสืบย้อนกลับไปตั้งต้นได้จากงานชิ้นดังกล่าวของกุลลดา ซึ่งแฝงด้วยขนบแบบสมัชยในการศึกษาการต่างประเทศของไทย ไม่ว่าผู้เขียนจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม และเป็นเหตุให้ในการศึกษาการต่างประเทศไทยรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เป็นกระแสหลักในภาพรวมในช่วงทศวรรษ 2520 ยังคงวางอยู่บนแนวทางแบบประเพณีดั้งเดิม แม้ว่าในเวลาต่อมาการศึกษาการต่างประเทศไทยที่ได้รับความนิยมในมหาวิทยาลัยจะค่อย ๆ เคลื่อนจากการศึกษาเพื่อค้นหาแบบแผน ไปสู่การศึกษา

⁷ งานเขียนชิ้นแรก ๆ ที่ใช้อุปมาเรื่องไผ่ลู่ลมในภาษาอังกฤษ คืองานของ L. P. Singh ในปี ค.ศ.1963 (พ.ศ.2506) กล่าวคือ “In foreign affairs, Thailand has a reputation for aligning itself with the strongest power of the moment in Southern Asia, just as bamboos bend in the direction of the wind” (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย) ดู Singh (1963, p. 535)

ประวัติความสัมพันธ์ทางการทูตแบบทวิภาคี (bilateral relations) ระหว่างประเทศไทยกับประเทศหนึ่ง ๆ แทน ซึ่งงานกลุ่มหลังนี้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงทศวรรษที่ 2520 ต่อเนื่องไปถึง 2530 ก่อนที่ความสนใจจะย้ายไปสู่มิติกระบวนการกำหนดนโยบายต่างประเทศและการวิเคราะห์ด้านนโยบายต่างประเทศโดยตรง ตามแนวทางการวิเคราะห์รัฐศาสตร์สมัยใหม่ที่เรียกว่า “การวิเคราะห์นโยบายต่างประเทศ” (Foreign Policy Analysis) ซึ่งงานเขียนประเภทหลังนี้ในส่วนที่เป็นวิทยานิพนธ์จะได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงสงครามเย็น โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐฯ จีน และประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มอินโดจีนที่กำลังมีสถานการณ์ตึงเครียด จุดนี้เองที่ทำให้การศึกษาการต่างประเทศไทยในภาพรวมค่อย ๆ เคลื่อนไปสู่การศึกษานโยบายต่างประเทศไทยที่มีลักษณะการวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีและแนวคิดตะวันตกมากขึ้น และทำให้การวิจัยด้านการต่างประเทศไทยที่อิงกับฐานประวัติศาสตร์ค่อย ๆ ลดความสำคัญลง และถูกแทนที่ด้วยการศึกษาและวิเคราะห์นโยบายต่างประเทศของไทยด้วยทฤษฎีตะวันตกแทน และเป็นเหตุที่การศึกษาการต่างประเทศไทยที่สนใจด้านนโยบายต่างประเทศนั้นได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ปี 2528 เป็นต้นมา

ข้อเท็จจริงดังกล่าวย่อมสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอีกครั้งหนึ่งในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ต่อทศวรรษที่ 2530 และช่วงเวลานี้เองที่เป็นช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อสุดท้ายก่อนที่รายวิชาประวัติศาสตร์ทั้งหลาย โดยเฉพาะประวัติศาสตร์โลกตะวันตกที่แต่เดิมใช้ในการจัดการเรียนการสอนหลายเทอมอย่างต่อเนื่อง จะถูกปรับออกจากหลักสูตรและแทนที่ด้วยรายวิชาที่เน้นทฤษฎีและแนวคิดด้านอื่น ๆ ซึ่งถูกมองว่ามีความจำเป็นมากกว่าแทน เพราะเมื่อเวลาผ่านไป แนวทางการศึกษาการต่างประเทศไทยที่เน้นหนักไปในด้านประวัติศาสตร์ นำไปสู่การตั้งคำถามของผู้สอนในยุคหลังถึงแนวทางการจัดการเรียนการสอนของสาขาวิชาในยุคสมัยใหม่ที่ต้องการทำให้สาขามีองค์ความรู้เฉพาะ ดังเช่นที่ กิตติ ประเสริฐสุข กล่าวในเวลาต่อมาว่าการเรียนการสอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยุคเก่านั้นแทบไม่ต่างจากการสอนประวัติศาสตร์ (Prasirtsuk, 2008, p. 97) โดยสาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศถูกรอบงำด้วยการศึกษาแบบอาณานิคมและประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้เกิดข้อจำกัดในการศึกษาโดยเฉพาะในแง่ของทฤษฎี ดังจะเห็นได้จากผลงานวิชาการส่วนใหญ่ในเวลานั้นที่ใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีที่ไม่มีความสลบซับซ้อนใดใด (Poonkham, 2019, p. 21)

ด้วยเหตุนี้ จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ในเวลาต่อมาการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในประเทศไทยในระยะหลังจึงเริ่มมีแนวโน้มที่จะหันมาปฏิเสธแนวทางการศึกษาแบบเดิมที่เน้นประวัติศาสตร์อย่างเข้มข้น และหันไปให้ความสำคัญกับทฤษฎี แนวคิด และระเบียบวิธีการศึกษาใหม่ ๆ ทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จากตะวันตกแทน สิ่งนี้ไม่เพียงแต่เป็นจุดเปลี่ยนของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในไทยเท่านั้น หากยังรวมถึงการศึกษาในรายวิชาการต่างประเทศของไทย ในยุคปัจจุบันส่วนใหญ่ที่ตัดขาดออกจากขนบแบบสมัย ที่ซึ่งบรรดาผู้สอนรายวิชาการต่างประเทศไทยในปัจจุบันตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในประเทศไทยไม่เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องย้อนกลับไปตั้งต้นศึกษาความสัมพันธ์ทางการทูตในยุคโบราณอีกต่อไป และตั้งต้นการศึกษาเมื่อไทยเป็นรัฐสมัยใหม่เป็นอย่างน้อย หรือในบางกรณีอาจตั้งต้นการศึกษาที่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาและหันมาเปิดประเด็นเรื่องการต่างประเทศไทยร่วมสมัยมากขึ้น สิ่งนี้ย่อมเป็นแรงปฏิกิริยาสำคัญต่ออิทธิพลของขนบแบบสมัยในอดีต ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งผลต่อการศึกษาการต่างประเทศไทยเท่านั้น หากแต่รวมถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ “กระแสหลัก” ในภาพรวมของสังคมไทยอีกด้วย

สรุปและอภิปรายผล

ผู้วิจัยเสนอว่าจุดตั้งต้นสำคัญของการศึกษาการต่างประเทศไทยเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบพร้อม ๆ กับการสถาปนาหลักสูตรเพื่อผลิตข้าราชการไปปฏิบัติราชการประจำกระทรวงการต่างประเทศ แม้ในช่วงแรกจะยังไม่มีแผนกวิชาที่รับผิดชอบสอนในรายวิชานี้เป็นการเฉพาะ แต่เจตนารมณ์ในการผลิตนักการทูตที่มีความรู้ด้าน “การต่างประเทศ” ก็ปรากฏอย่างชัดเจนในการสถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนในปี 2458 และมาปรากฏชัดเจนหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในหลักสูตรระดับปริญญาโทและปริญญาเอกด้าน “การทูต” ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองซึ่งมีการผลิตตำราและเอกสารเกี่ยวกับการต่างประเทศและการทูตอย่างเป็นระบบขึ้นเป็นครั้งแรกเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวโดยมีบุคลากรที่เป็นนักการทูตที่รับราชการในกระทรวงการต่างประเทศโดยตรงเป็นผู้สอน แม้ว่าการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวจะไม่มีผู้เรียนเป็นจำนวนมากก็ตาม

กระทั่งต่อมาเมื่อมีการตั้งคณะรัฐศาสตร์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขึ้นอีกครั้งหนึ่ง การศึกษาการต่างประเทศไทยจึงเริ่มก่อตัวขึ้นอย่างเป็นระบบอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะในระดับปริญญาตรีเมื่อมีการจัดตั้งแผนกวิชาการต่างประเทศและการทูต

ในช่วงปลายทศวรรษที่ 2490 ซึ่งกลายเป็นจุดตั้งต้นสำคัญของการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับการต่างประเทศไทยโดยเฉพาะชนบของการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ที่พาผู้เรียนย้อนกลับไปพิจารณาการต่างประเทศไทยที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยโบราณกับชาติตะวันตก อันเป็นชนบที่ตั้งต้นจากงานของสมชัย อนุมานราชธน หรือที่ผู้วิจัยเรียกว่า “ชนบบแบบสมชัย” ซึ่งเป็นผู้สอนการต่างประเทศไทยให้แก่นิสิตปริญญาตรีในช่วงเวลาดังกล่าวแม้จะเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ ก่อนที่ทิศทางการศึกษาดังกล่าวจะอยู่ในมือของบุคลากรคนสำคัญอย่างสมศักดิ์ ชูโต ในช่วงทศวรรษ 2500-2510 ซึ่งมีคุณูปการอย่างมากทั้งในการผลักดันหลักสูตรปริญญาโทและดุษฎีนิสิตที่สนใจทำการวิจัยด้านการต่างประเทศของไทยในยุคแรกเป็นจำนวนมากในช่วงที่องค์ความรู้ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยกำลังก่อตัวขึ้น และกลายเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้การศึกษากการต่างประเทศไทย โดยเฉพาะในคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในเวลาต่อมา มีรากฐานที่ต่อเนื่องจนถึงยุคของยุพเรศ มิสสิแกน ในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 ที่แม้จะรับเอามรดกการเรียนการสอนดังกล่าวมา แต่ก็หลีกเลี่ยงที่จะเปิดประเด็นเรื่องการต่างประเทศร่วมสมัยโดยตรงในจังหวะเวลาที่มีการเมืองในภูมิภาคกำลังเข้มข้น อันเป็นช่วงเดียวกับที่รากฐานซึ่งวางอยู่บนชนบบแบบสมชัยเองก็เริ่มถูกตั้งคำถามจากทฤษฎีจากตะวันตกถึงความจำเป็นของการศึกษากการต่างประเทศจากฐานประวัติศาสตร์ที่เข้มข้น

“กระนั้นก็ตาม มรดกสำคัญของชนบบแบบสมชัยที่ยังคงตกทอดมาถึงปัจจุบันคือการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของรายละเอียดทางประวัติศาสตร์จากการต่างประเทศไทยในอดีตเพื่อที่จะนำมาใช้เป็นวัตถุดิบหลักของการค้นหา “ตัวแบบ” (pattern) ในการดำเนินการต่างประเทศของไทยในปัจจุบันในลักษณะเดียวกับที่ Livy Titus (59 BCE-17 CE) นักประวัติศาสตร์โรมันคนสำคัญอธิบายไว้ในงาน *ประวัติศาสตร์กรุงโรม* (The History of Rome) ว่างานเขียนดังกล่าวของเขามีใช้การนำข้อมูลมาจัดเรียงเพื่อบอกเล่ารายละเอียดของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามลำดับเวลา แต่เป็นการเขียนรายละเอียดทางประวัติศาสตร์เพื่อนำเสนอ “ตัวแบบ” ที่เป็นสากล กล่าวคือ

สิ่งสำคัญที่ทำให้การศึกษากประวัติศาสตร์มีคุณประโยชน์ก็คือ การที่พวกท่านจักได้พินิจบทเรียนจากประสบการณ์ต่าง ๆ ทุกประเภทที่สั่งสมมาจัดตั้งอนุสรณ์ที่ตั้งตระหง่านขึ้นให้ทุก ๆ คนได้เห็น และจากสิ่งนี้เองที่พวกท่านจักสามารถเลือกเอาทั้งตัวอย่างและคำตักเตือน

ให้กับตัวเอง หรือให้กับรัฐของท่านได้ โดยพึงเลือกเฉพาะ**สิ่งที่ดี**มาเป็น **ตัวแบบ** ส่วนสิ่งที่ไม่ดีทั้งในแง่ของแนวคิดและผลลัพธ์ที่เสื่อมสลายลง ซ้ำแล้วซ้ำเล่านั้นก็จะเป็นสิ่งที่พึงหลีกเลี่ยง” (เน้นข้อความโดยผู้วิจัย)
(Livy, 1967, p. 7)

และสิ่งนี้เองที่ผู้วิจัยมองว่าเป็นมรดกของชนบแบบสมัชชียที่ยังคงตกทอดมาถึง การศึกษาการต่างประเทศไทยในสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ ของไทยในปัจจุบัน ที่แม้ว่า จะมีแนวโน้มปฏิเสธแนวทางประวัติศาสตร์มากขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่งก็มิอาจหลีกเลี่ยง ความจำเป็นที่จะต้องอาศัยข้อมูลของประวัติศาสตร์การต่างประเทศของประเทศไทย ในอดีตมาใช้เป็นฐานของการอธิบายหรือสร้างแบบแผนในการดำเนินการ ต่างประเทศไทยในปัจจุบัน ไม่ว่าแบบแผนที่ว่านั้นจะเป็นอย่างไรก็ตาม

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “ฐานข้อมูลบรรณานุกรม ด้านการต่างประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงปัจจุบัน” ภายใต้การสนับสนุนจาก สถาบันโลกคดีศึกษา วิทยาลัยด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์ แห่งประเทศไทย (ธัชชา) สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม

References

- Anumanrajadon, S. (1950). *Thai diplomacy during ayutthaya period*. Phranakorn: Thaikasem. [In Thai].
- Anumanrajadon, S. (1987). *Phraya Anumanrajadon-our father: A biography*. Bangkok: Makhampang. [In Thai].
- Anumanrajadon, S. (1994). *The fall of Nanking in Somchai Anumanrajadon: Collected works*. N.P.: n.p. [In Thai].
- Atthakorn, B. (1971). *Memoirs of Thai ambassador*. Phranakorn: Arksornsampan. [In Thai].
- Bradley, D. B. (1865). King of the United States. *The Bangkok Recorder*, 1(1), 137-138, 150-131, 173-134, 185-136, 197-138. [In Thai].

- Brown, C. (2009). The development of international relations theory in the United Kingdom: Traditions, contemporary perspectives and trajectories. *International Studies*, 46(1–2), 221–237.
- Bunnag, D. (1935). *Advanced international law*. Phranakorn: Phrachan Press. [In Thai].
- Charoenvattananukul, P. (2020a). Beyond bamboo diplomacy: The factor of status anxiety and Thai foreign policy behaviours. In P. Chachavalpongpun (Ed.), *Routledge handbook of contemporary Thailand* (pp. 408–419). Abingdon, Oxon ; New York, NY: Routledge.
- Charoenvattananukul, P. (2020b). Conventional explanations of Thai foreign policy. In *Ontological security and status-seeking Thailand's proactive behaviours during the second world war* (pp. 8–15). London: Routledge.
- Charoong–Charoon. (1953). Political science news. In *University: 23 October 1953* (pp. 280–295). Bangkok: Chulalongkorn Student Council. [In Thai].
- Chinvanno, A. (2021). *Thai diplomacy: In conversation with Tej Bunnag*. Bangkok: International Studies Center, Ministry of Foreign Affairs.
- Chitsanga, T. (2009). *Vajirayanna and the pursuit of knowledge of siamese elites, 1884–1905* (master's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Chulalongkorn Univeristy. (1967). *History of Chulalongkorn University 1916–1966*. Phranakorn: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Chumakul, S. (1968). *Ministry of foreign affairs* (master's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Chunhawan, C. (1998). *Memorial of the cremation of Chatchai Chunhawan*. N.P.: n.p. [In Thai].
- Chuthatong, Y. (1974). *Thailand's foreign policy (1939–1945)* (master's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Committee for Saranrom Journal. (1951). Epilogue. *Saranrom, Commemorative Edition, 10 February 1951*, 1(1), 91. [In Thai].

- Davidson, K. (2003). *John Kerry King--ex-CIA official and consultant*. Retrieved January 3, 2022, from <https://www.sfgate.com/bayarea/article/John-Kerry-King-ex-CIA-official-and-consultant-2622596.php>
- Devakula, N. (1937). *Diplomatic etiquettes*. Phranakorn: Arksornniti. [In Thai].
- Duplatre, L. (1936). *International economic affairs*. Phranakorn: Thammasart University Press. [In Thai].
- Faculty of Political Science. (1977). *University: 23 October 1977*. Bangkok: Chulalongkorn Student Council. [In Thai].
- Gong, G. (1984). *The standard of "civilization" in international society*. Oxford: Clarendon Press.
- Jayanama, D. (1947). *Diplomacy*. Phranakorn: Thammasart University Press. [In Thai].
- Jayanama, D. (1951). The study of diplomacy. *Saranrom, Commemorative Edition, 10 February 1951*, 1(1), 20–25. [In Thai].
- Kesboonchoo, K. (1972). Pattern of Thai diplomacy. In K. Snitvongse (Ed.), *International relations: Collected articles* (pp. 92–148). Bangkok: Department of Foreign Service and Diplomacy, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University. [In Thai].
- King Chulalongkorn. (1927). *King Chulalongkorn speech on government reform*. Phranakorn: Sophonpipatthanakorn. [In Thai].
- King, John Kery. (1956). *Southeast Asia in perspective*. New York: Macmillan.
- King Vajiravudh. (1914). *Public international law*. N.P.: n.p. [In Thai].
- King Vajiravudh. (1915). *Sermon for the royal navy general on the international law during war time*. Phranakorn: Ministry of Royal Navy. [In Thai].
- Kislenko, A. (2002). Bending with the wind: The continuity and flexibility of Thai foreign policy. *International Journal*, 57(4), 537–561.
- Komonsewin, A. (1975). *Thailand's foreign relation in the reign of King Vajiravudh (B.E. 2453–2468)* (master's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].

- Limmanee, A. (2000). *Development of political science in Thailand among changes: The curriculum adjustments*. Bangkok: Faculty of Political Science, Chulalongkorn University. [In Thai].
- Livy. (1967). *History of Rome, vol i, book I and II* (B. O. Foster, Trans.). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Luang Angkananurak. (1950). The spirit of the Faculty of Political Science. *Chula Assemble*, 1(1), 118–128. [In Thai].
- Luang Praditmanutham (Pridi Banomyong). (1938). *Foreign politics of Siam*. Phranakorn: Fuk Young Press. [In Thai].
- Luang Siddhisiamkarn (Siddhi Huntrakoon). (1936a). *Private international law*. Phranakorn: Thammasart University Press. [In Thai].
- Luang Siddhisiamkarn (Siddhi Huntrakoon). (1936b). *Current international agreement*. Phranakorn: Thammasart University Press. [In Thai].
- Luang Siddhisiamkarn (Siddhi Huntrakoon). (1963). *The demarcation between Thailand and French Indochina*. Phranakorn: Phrachan Press. [In Thai].
- Millgan, Y. (1967). *The role of Chinese people in Thailand* (master's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Narasuj, W. (1975). *Siamese foreign policy towards western powers in the reign of Kings Rama III (1824–1851)* (master's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Nartsupha, C. (1964). *Nuremberg, Nazi's War crimes, and international laws* (master's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Nushkasem, K. (2018). *The continuity of Thailand's 'bamboo bending with the wind foreign policy': The perception of national independence* (master's thesis). Bangkok: Thammasat University. [In Thai].
- Phraphahithanukorn. (1935). *Foreign colonial laws*. Phranakorn: Phrachan Press. [In Thai].
- Phra Siddhisiamkarn. (1935). *Treatises between Siam and foreign countries*. Phranakorn: Phrachan Press. [In Thai].

- Phrayasrivisarnvacha. (1952). Blessing. *Saranrom, Commemorative Edition*, 10 February 1951, 1(1), 1. [In Thai].
- Pisnaka, C. (1983). *Thai–Franco conflict in the reign of King Rama V: A case study of Phra Yod Muang Kwang* (master’s thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Pitipat, S. (2018). *Reading the approaches of IR from memory*. Retrieved January 3, 2022, from https://www.the101.world/reading-ir/#_ftnref3 [In Thai].
- Pookpan, P. (1973). *Thai foreign policy from 1930–1945* (master’s thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Poonkham, J. (2019). Why is there no Thai (critical) international relations theory? Great debates revisited, critical theory and dissensus of IR in Thailand. In C. N. Thalang, S. Jayanama, & J. Poonkham (Eds.), *International relations as a discipline in Thailand: Theory and sub–fields* (pp. 19–46). Oxon: Routledge.
- Prasirtsuk, K. (2008). Teaching international relations in Thailand: Status and prospects. *International Relations of the Asia–Pacific*, 9(1), 83–105.
- Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation. (2017) *Vajiranana 1/24–24–24*. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation (PMSF). [In Thai].
- Puangpakdi, S. (1973). *A study of Thai foreign policy and neutrality* (master’s thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Ratchakitchanubeksa. (1951). Ordinance on the demarcation of Faculties in Chulalongkorn University. *Ratchakitchanubeksa*. 23(68), 532–534. [In Thai].
- Registration Office of the Faculty of Political Science. (n.d.). *Courses offered at the Faculty of Political Science in 1948*. N.P.: n.p. [In Thai]
- Rittarom, C. (1968). *Thai foreign policy: 1945–1954* (master’s thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Savetsila, S. (2015). *The foreign affairs in the perspective of minister Siddhi*. Bangkok: Ministry of Foreign Affairs. [In Thai].

- Siharaj. (1948). Political science news. In P. Maneerat (Ed.), *University: 23 October 1948* (pp. 222–225). Bangkok: Chulalongkorn Student Council. [In Thai].
- Singh, L. P. (1963). Thai foreign policy: The current phase. *Asian Survey*, 3(11), 535–543.
- Sivaraksa, S. (1994). Somchai Anumanrajadhon. In *The good men you should know*. Bangkok: KomolKeemthong Foundation. [In Thai].
- Smith, S. J. (1873). Phya Krasab. *The Siam Repository*, 5(1), 450–452.
- Smith, S. J. (2008). *Siam times*. Bangkok: Kijwattanatham Club. [In Thai].
- Snitvongse, K. (1972). The study of international relations. In K. Snitvongse (Ed.), *International relations: Collected articles* (pp. 1–23). Bangkok: Department of Foreign Service and Diplomacy, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University. [In Thai].
- Srichalasai, P. (1952). 8 June. *Saranrom, Commemorative Edition, 10 February 1952*, 2(1), 44–62. [In Thai].
- Sukdee, A. (1982). *The Thai anti-Japanese movement during World War II (1941–1945)* (master's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Supharp, C. (1955). Political science news. In V. Saengsingkaew (Ed.), *University: 23 October 1955* (pp. 198–208). Bangkok: Chulalongkorn Student Council. [In Thai].
- Suttisongkram, N. (1979). *Chao Phraya Phanuwongmahakosathibordee (Thuam Bunnag)*. Bangkok: Central Express. [In Thai].
- Swasdiruk, S. (1981). *Military relations between Thailand and Japan in the war of greater East Asia 1941–1945* (master's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Tangsee, A. (1979). *The diplomacy of King Rama V towards the European powers* (master's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Thinanont, W. (1979). *Junk trade of Thailand in the early Bangkok period* (master's thesis) Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].

- Thongyai, D. (1975). *The linkage between internal and external factors in Thailand's foreign policy under Marshall Saridi Dhanarachata (1958–1963)*. Bangkok: Chulalongkorn University. [In Thai].
- Whitemore, R. (2016). *What is intellectual history?* Malden, MA: Polity Press.
- Wyatt, D. K. (1968). Family politics in nineteenth century Thailand. *Journal of Southeast Asian History*, 9(2), 208–228.
- Yamklinfoong, P. (1952). Political science news. In C. Kulpichit (Ed.), *University: 23 October 1952* (pp. 371–381). Bangkok: Chulalongkorn Student Council. [In Thai].
- Xuto, S. (1958). *British foreign policy towards Siam 1890–1900* (Doctoral dissertation). London: University of London.
- Xuto, S. (1960). Reflection on international problems. In C. wongprasert (Ed.), *University: 23 October 1960* (pp. 136–176). Bangkok: Chulalongkorn Student Council. [In Thai].